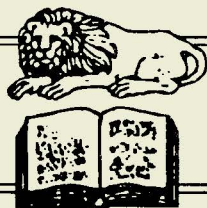

Jeromos füzetek

Valóban feltámadt!

23. szám

Tavaszi '96

Szent Jeromos Bibliatársulat

« « « Budapest, 1996 » » »

Tartalomjegyzék

Tavas az alföldi pusztán [Bócsa-Zöldhalom]	címfotó
Ajánlás	1
Csendes percek (E.Weiler, J.Weiger)	2
Szentírasmagyarázat az Egyházban (Pápai Bibl. Bizottság)	3
Az üdvösség útja (Székely János) [Disszertáció]	14
Himnusz a Teremtőhöz Kumránból (Xeravits Géza)	17
<i>Melléklet: Élő Ige Bibliaiskola, 12. óra</i>	[89-86]
Innen-onnan (Rajkai István, Székely István)	21
Askelon, ősi kultúrák tanúja [régészet]	25
Ötödik evangélium [Kis Jeromos] (Balthazár Zsolt)	28
Kálditól a Neovulgátáig (Hermann Egyed)	29
Olvasóink kérdezik (Keresztes Pál)	37
Társulatunk életéből	39
Könyvajánlat: újdonságok	borító

Jeromos füzetek
Biblikus-lelkipásztori, gyakorlati folyóirat
lelkipásztorok, hitoktatók, bibliaapostolok számára
ISSN 0866-2207

Szerkeszti, kiadja és terjeszti:

Szent Jeromos Bibliatársulat

B i b l i a k ö z p o n t

1066 Budapest, Teréz krt. 28. I/6

Nyitva: hétfő-csütörtök 9-17 * ☎ 132-22-60

A szerkesztőbizottság tagjai: Rajkai István, Székely István,
Tarjányi Béla, Vágvölgyi Éva

Felelős szerkesztő: Tarjányi Béla

Grafika: Vágvölgyi Éva

Nyomda: Corvinus

(C) Címfotó: Theo J. Kersten, Hollandia

Ajánlás

Az Isten igéjét azért nevezik magnak és orvosságnak, mert miképpen a mag ki nem kél, ha a földben el nem rejtik és ideje nincs a gyökerezéshez, az orvosság és a flastrom nem segít, ha bizonyos ideig nálunk nem marad, úgy az Isten igéjét, ha szívedbe nem rejtetted, ha Boldogasszonyt nem követetted, aki Isten szavait lelkében tartotta és megfontolta (Lk 2,19), nem veheted üdvösséges hasznát az Isten szavának. Azért, aki az Isten igéjének gyümölcsét érezni akarja, mindennap időt válasszon, amelyben Isten igéjét és a keresztény vallásnak bizonyos cikkelyeit jól megfontolja, az Isten jótéteményeit és az ígért boldogságnak nagy voltát meggondolja, bűneinek sokaságát, az örök kárhozatnak súlyát szembe elé terjeszti. Mily nagy erények gazdagsága, mily szép vigasztalások aratása következik az ilyen elmélkedésből, mellyel a lélek megújul és erősödik az isteni szolgálat serénységére, a régi embernek és az Adámtól ráncszállott gonosz indulatoknak tisztítására. Ezzel gerjed az isteni szeretet, ezzel könnyebbednek a világ nyavalyáinak szenvedései, ezzel édesednek a tökéletes cselekedeteknek gyakorlásai, ezzel őrizzük a lélek igazságát, növeljük az élet szentségét, ezzel vigasztaljuk szomorúságunkat, ébresztgetjük reménységünket, erősítjük gyarlóságunkat. Azért mikor Isten Ezekielnek és Szent Jánosnak a tudomány könyvét adta, nem azt parancsolta, hogy olvassák és tanulják, hanem hogy megegyék és lenyeljék (Ez 3,1; Jel 10,9), azaz mint Izaiás magyarázza, megfontolják annak titkait (Iz 33,18).

Pázmány Péter: Az Isten igéjének hallgatása
Prédikáció Böjt V. vasárnapjára. Forrás:
Pázmány Péter prédikációi, II. k., Eger, 1932.

Csendes percek

Tamás Jézus szenvedésében saját problémájára ismer: ez a Jézus kimondhatatlanul sokat szenvedett, más embereknek talán még ennél is több jutott a szenvedésből. Mindez semmivé lesz? Feledésbe merül a feltámadással?

Ez a kérdés mindenkit, aki felteszi, a lelke mélyén érint. Tamás felteszi, s ezzel mindazokat is képviseli, akik összeroskadnak a szenvedés terhe alatt, amelyet az élet vagy az emberek raktak rájuk. Kifejezi összetartozását a keresztfeszített Jézussal, és a Feltámadottnak látni szeretné szenvedésének nyomát. Mert ami ott a kereszten történt, azt senki nem teheti meg nem törtéنتté, még Isten sem. A Feltámadottat Keresztfeszítettként akarja látni! Kell, hogy Isten megerősítse a számára, hogy van értelme a szenvedésnek, még ha ő nem is tudja felfogni. Amikor Jézus megjelenik előtte sebhelyeivel, felkiált: »Én Uram, én Istenem!« Tamás Istent ismeri fel Jézusban, aki a szenvedés jeleit viseli. Így Isten magára vette Jézus szenvedését és azzal minden emberi szenvedést. Bármennyit kell is az embernek elviselnie, és bármivé is teszi őt a szenvedés, úgy kerül Isten oltalmazó kezébe, mint az Ő saját szenvedése.

Ez nem tisztázza, miért és honnan van a szenvedés; ez a kérdés fennmarad. De a hit alapján elviselhetővé válik, követve Jézust, a Keresztfeszítettet és a Feltámadottat. (Eugen Weiler)

»Bizony, bizony mondom neked: ha valaki újra nem születik, nem látja meg az Isten országát« (Jn 3,3).

Születésünkkel gyermekei leszünk a világnak, amely a bűn következményeitől szenved. Ebbe a beteg állapotba születünk bele. Csak az újjászületéssel leszünk Isten gyermekeivé; megkapjuk a gyógyulás és megigazulás isteni életcsiráját. Erről szól a Húsvét utáni hét összes imája és éneke. Ezeket csak akkor értjük meg, ha szemünk előtt tartjuk, hogy Húsvét egykor az Egyházban a keresztelés időpontja is volt. (Joseph Weiger)

Pápai Biblikus Bizottság

Szentírásmagyarázat az Egyházban

Folytatjuk a szöveg közlését Székely István fordításában.

II. Hermeneutikai kérdések

A/ Filozófiai hermeneutikák

Az egzegézis feladatát újra át kell gondolnunk abban az értelemben, hogy annak figyelembe kell vennie a korszerű filozófiai hermeneutikát is. Ez hangsúlyozza a szubjektívitás szerepét a megismerésben, különösen a történelmi megismerésben. A hermeneutikai szemlélet új lendületet kapott Friedrich Schleiermacher, Wilhelm Dilthey és főleg Martin Heidegger munkássága révén. E filozófusok nyomán, de tőlük függetlenül is különböző szerzők elmélyítették a hermeneutika elméletét és annak a Szentírásra való alkalmazását. Névszerint kell említenünk közülük Rudolf Bultmann, Hans Georg Gadamer és Paul Ricoeur. Munkásságukról itt még összefoglalást sem tudunk adni. Meg kell elégednünk azzal, hogy vázoljuk filozófiájuk néhány központi gondolatát, amelyek hatással voltak a bibliamagyarázatra.¹

1/ Modern nézőpontok

Mint ahogy az 1. és a 20. század világát kulturális távolság választja el egymástól, **Bultmann** nyomatékkal mutatott rá az előzetes megértésre, ami minden megértéshez szükséges. Ennek szellemében dolgozta ki az újszövetségi szövegek egzisztenciális értelmezési elméletét. Ebben az vezette, hogy a mai ember számára hozzáférhetővé tegye azt a valóságot, amelyről a Szent-

¹ Az igének az a hermeneutikája, amelyet Gerhard Ebeling és Ernst Fuchs fejlesztett ki, más irányból közelít, és más gondolatkörbe tartozik. Ez inkább hermeneutikus teológia, mint hermeneutikus filozófia. Mindamellett Ebeling – olyan szerzőkkel egyetértésben, mint Bultmann és Ricoeur – hangsúlyozza azt a feltételt, hogy Isten ígéje csak akkor éri el teljes értelmét, ha elérkezik címzettjéhez.

írás beszél. Azzal, hogy Heideggerre hivatkozik, kimondja, hogy egy bibliai szöveg egzegézise egyáltalán nem lehetséges bizonyos, a megértést lehetővé tevő feltevések nélkül. Az előzetes megértés azon az élő kapcsolaton alapul, amely az értelmező és azon dolog között áll fenn, amelyről a szöveg beszél. Az előzetes megértésnek azonban mélyülnie és bővülnie, sőt változnia és helyesbednie is kell annak a révén, amiről a szöveg beszél. Az értelmező csak így szabadulhat meg a szubjektívizmustól.

A kérdés, amely felmerül, nem más, mint a helyes fogalmak megtalálása, amelyekkel a Szentíráshoz közelednünk kell, hogy azt a mai ember meg tudja érteni. **Bultmann** véleménye szerint a választ Heidegger egzisztenciális elemzése adja meg: Heidegger egzisztenciális alapelvei egyetemes jelentőségűek, s a legmegfelelőbb struktúrákat és fogalmakat kínálják az emberi egzisztencia megértéséhez, amint az az Újszövetség üzenetében megnyilatkozik.

Gadamer ugyancsak a történelmi távolságot hangsúlyozza a szöveg és annak értelmezője között. Ismét előveszi a hermeneutikai kör elméletét, s azt továbbfejleszti. Azok az előfeltételezések és előzetes megértések, amelyek megértésünk velejárói, a gondolkodásunkat meghatározó hagyományból erednek. Ez pedig mindazoknak a történelmi és kulturális adottságoknak összességéből áll, amelyek életünk világát, megértésünk látóhatárát képezik. Az értelmezőnek párbeszédet kell kezdenie az a valósággal, amelyről a szöveg beszél. A megértés azt jelenti, hogy a két látásmód, a szöveg és az olvasó látásmódja egybeolvad (»látóhatár-egybeolvadás«). Ez csak akkor lehetséges, ha valamilyen megfelelés, vagyis alapvető rokonság áll fenn az értelmező és a tárgya között. A hermeneutika dialektikus eljárás: egy szöveg megértése mindig az önmegértés bővülése is.

Ricoeur hermeneutikai gondolkodásából elsősorban azt említtjük, hogy milyen nagy súlyt helyez a távolságtartás módszerére. Ez nélkülözhetetlen feltétele a szöveg helyes megértésének. Az első távolságot a szöveg és szerzője között fedezhetjük fel. Hiszen a szöveg rögtön megfogalmazása után bizonyos önállóságot nyer a szerzőjével szemben; elkezdi független jelentésként

való pályafutását. Egy másik távolság az, amely a szöveget mindenkor olvasóitól elválasztja; az olvasóknak tiszteletben kell tartaniuk a szöveg világának másféleségét. Így az értelmezéshez szükség van az irodalmi és történelmi elemzés módszereire. De egy szöveg értelmét csak akkor sikerül teljesen felfogni, ha azt az olvasók ténylegesen át is élik. Ők, saját helyzetükből kiindulva, a szövegből adódó független jelentés nyomán új jelentéseket bonthatnak ki. A Szentírás ismeretének nem szabad teljesen a nyelvhez kötődnie. Sokkal inkább addig a valóságig kell eljutnia, amelyről a szöveg beszél. A Biblia vallási nyelve szimbolikus nyelv, amelyen »el-el kell gondolkodni«, olyan nyelv, amelynek értelmi gazdagsága kimeríthetetlen. Nyelv, amely transzcendens valóságot fejez ki, erre hívja fel a figyelmet, s egyúttal felébreszti az ember érzékét saját létének mélységei iránt.

2/ Amit a hermeneutika nyújt az egzegézis számára

Hogyan kell megítélnünk a szövegértelmezésnek ezeket a korszerű elméleteit? A Biblia Isten szava az egymást követő összes korok számára. Ezért nem zárkozhatunk el egyetlen olyan hermeneutikai elmélettől sem, amely lehetővé teszi, hogy a történelmi és irodalmi kritika módszereit beillesszük egy további értelmezési formába. Az a feladat, hogy áthidaljuk a bibliai szövegek szerzőinek és első címzettjeinek kora, valamint a mi időnk közti távolságot, s így helyesen aktualizáljuk a szövegek üzenetét, hogy az táplálhassa a mai keresztények hitéletét. Minden szövegmagyarázatot ki kell egészítenie egy a szó modern értelmében vett »hermeneutikának«.

A hermeneutikának, vagyis a ma világához szóló magyarázatnak szükségességét maga a Biblia és a bibliamagyarázat története igazolja. Az Ó- és Újszövetség írásai hosszú folyamat termékei, melynek során újraértelmezték a hívő közösségek életét megalapozó eseményeket. Az egyházi hagyomány szerint az egyházatyák, a Szentírás első magyarázói csak akkor tartották teljesnek egzegézisüket, ha feltárták a szöveg értelmét saját koruk keresztényei számára, azok helyzetére alkalmazva. Csak akkor vagyunk hűségesek a bibliai szövegek szándékához, ha megfogalmazásainkon keresztül igyekszünk annak a hitnek a va-

lóságához eljutni, amely bennük megszólal, és megpróbáljuk ezt összekötni a mai kor hittapasztalatával.

A modern hermeneutika egészséges válasz a történelmi pozitívizmusra és arra a kísértésre, hogy a Biblia kutatása során az objektívitas olyan kritériumait alkalmazzuk, amelyek a természettudományokra érvényesek. Egyrészt a Bibliában előforduló események magyarázott történések. Másrészt az említett események elbeszéléseinek egzegéize szükségképpen magába foglalja az egzegéta szubjektívitasát. A Szentírás szövegének helyes megértéséhez csak az juthat el, aki élő kapcsolatban áll az-zal, amiről a szöveg beszél. A kérdés, amely minden magyarázó számára felvetődik, így hangzik: Milyen hermeneutikai elmélet teszi azt lehetővé, hogy megragadjuk a valóságnak azt a mélységét, amelyről a Szentírás beszél, és hogy ezt a mai ember számára világosan és mélyértelműen kifejezzük?

A gyakorlatban természetesen el kell ismernünk, hogy bizonyos hermeneutikai elméletek nem alkalmasak a Szentírás értelmezésére. Így például Bultmann egzisztenciális értelmezése egy különleges filozófia korlátai közé szorítja a Biblia üzenetét. Ezenkívül – az említett hermeneutika előfeltevései miatt – a Biblia vallási üzenetét nagyrészt megfosztja objektív valóságától, mert túlságosan »mítosztalanítja«. Hajlik arra is, hogy a Szentírás szövegeit antropológiai felfogásmódnak rendelje alá. Így a filozófia – a megértés eszköze helyett – a magyarázat szabályává válik. Minden szentírásmagyarázat központi tárgya Jézus Krisztus személye és a történelmünkben megtörtént üdvösségi események. Így a Szentírás hiteles magyarázatának elsősorban az ezekben az eseményekben adott értelmet kell elfogadnia, ami kiváló módon Jézus Krisztus személyében ragyog fel.

Ez az értelem jelenik meg a szövegekben. A szubjektívizmus elkerülésére a helyes aktualizálásnak a szöveg vizsgálatán kell alapulnia, és a magyarázat feltevéseit ismételten ellenőrizni kell magának a szövegnek a segítségével.

Bár a bibliai hermeneutika az irodalmi és történelmi szövegek általános hermeneutikája körébe tartozik, ugyanakkor ennek mégis különleges esetét képezi. Különleges jellegzetességei

sajátos tárgyából erednek. Az üdvtörténet eseményei és azoknak Jézus Krisztus személyében való beteljesedése adnak értelmet az emberiség egész történelmének. Az új történeti magyarázatok sem tehetnek mást, mint hogy felfedik vagy kifejtik ennek az értelemnek a teljességét. A szóban forgó események bibliai elbeszélését az értelem önmagában nem képes egészen felfogni. Magyarázatukhoz különleges feltételek szükségesek, pl. az egyházi közösségben megélt hit és a Szentlélek vezetése. A Lélekben való élet növekedése fokozza az olvasókban azoknak a valóságoknak a megértését, amelyekről a Biblia szövege beszél.

B/ A sugalmazott Írás értelme

A filozófiai hermeneutikák által szolgáltatott legújabb eredmények és az irodalomkutatás újabb fejleményei lehetővé teszik, hogy a bibliai egzegézis pontosabban lássa feladatát, amelynek összetett volta egyre világosabbá válik. A régebbi egzegézis, amely természetesen még nem igazodhatott a modern tudományos igényekhez, a Szentírás minden szövegéhez különböző értelmi síkokat rendelt hozzá. Leginkább elterjedt a szó szerinti és a lelki értelem megkülönböztetése. A középkori egzegézis a lelki értelen belül három szempontot különböztetett meg: a kinyilatkoztatott igazság, a tényleges élet és a végső beteljesedés vonatkozását. Erről írta híres párversét a domonkosrendi Dániai Ágoston (13. sz.): »Littera gesta docet, quid credas allegoria, moralis quid agas, quid speras anagogia.«¹ A történeti-kritikai egzegézis – válaszul az Írás sokféle értelmének elméletére – többé-kevésbé nyíltan az egyetlen értelem tételét képviselte, amely szerint egy adott szövegnek nem lehet egyszerre több jelentése. A történeti-kritikai egzegézis egész fáradozása azt célozza, hogy valamely bibliai szöveg **egyetlen** igazi értelmét határozza meg keletkezésének körülményei között.

Ez a tétel azonban ma – tekintettel a nyelvtudományokra és a filozófiai hermeneutikákra, amelyek elismerik az írott szöve-

¹ »A szó szerinti értelem az eseményeket tanítja; amit hinned kell, az allegória; hogy mit tégy, az erkölcsi értelem; s amit remélj, az anagógia.« A ford.

gek többértelműségét – többé már nem tartható. A kérdés nem egyszerű, és nem azonos módon merül fel minden szövegfajtánál: a történeti elbeszéléseknél, a példázatoknál, a jövődölésnél, a törvényeknél, a közmondások, az imák, a himnuszok esetében stb. Mégis említhetünk néhány alapelvet, anélkül, hogy teljes áttekintést adnánk a különféle felfogásokról.

1 / A szó szerinti értelem (sensus litteralis)

Nem csak megengedett, hanem feltétlenül szükséges meghatározni a szövegek pontos értelmét, azt, ahogyan azokat szerzőik értették. Ezt nevezzük szó szerinti értelemnek (**sensus litteralis**). Ennek alapelvető jelentőségére már Aquinói Szent Tamás rámutatott (STh. I, q. 1, a. 10, ad 1).

A szó szerinti értelmet nem szabad »**literalista**«¹ értelemként felfogni, miként a fundamentalisták szokták. Így például a szó szerinti értelem megismeréséhez nem elég egy szöveget szóról-szóra lefordítani. Fontos, hogy a fordítás során figyelembe vegyünk a szöveg korának irodalmi szokásait. Ha egy szöveg képletes, akkor a szó szerinti értelme nem az, ami az egyes szavak értelméből adódik (pl. »csípőtök legyen felövezve«, Lk 12,35), hanem az, amire a hasonlatot alkalmazták (»legyetek mindig készek«). Ha elbeszélésről van szó, akkor a szó szerinti értelem nem jelenti feltétlenül azt is, hogy az elmondott dolgok valóban megtörténtek. Lehet ugyanis, hogy az elbeszélés nem a történeti elbeszélések műfajába tartozik, hanem az elbeszélő képzelet alkotása.

A Szentírás szó szerinti értelme az, amit a sugalmazott emberi szerzők közvetlenül kifejeztek. Mivel ez sugalmazásból származik, ez egyúttal az Isten, a tulajdonképpeni szerző, az **auctor principalis** által szándékolt értelem is. Ezt az értelmet a szöveg pontos elemzésével lehet meghatározni; ennek során a szöveget irodalmi és történeti összefüggésében kell tekintetbe venni. Az egzegézis fő feladata ennek az elemzésnek gondos elvégzése, kimerítve az irodalmi és történelmi kutatás összes lehetőségeit, hogy így a lehető legpontosabban ragadja meg a bibliai szövegek szó szerinti értelmét (v.ö. **Divino afflante Spi-**

1 Betű szerinti. A ford.

ritu, EB 550). Ebből a célból különösen fontos az ókori irodalmi műfajok kutatása (**u.o. 560**).

Vajon egy szövegnek csak **egyetlen** szó szerinti értelme van? Altalában igen; de ez nem feltétlenül érvényes, két okból. Egyrészt lehetséges, hogy valamely emberi szerző egyidejűleg a valóság különböző síkjain mozog. Ez gyakori eset a líra területén. A bibliai sugalmazás nem zárja ki az emberi nyelvnek és szellemnek ezt a lehetőségét; ennek sok példáját láthatjuk a negyedik evangéliumban. Másrészt ha egy emberi kifejezésnek látszólag csak egy jelentése van, abban az esetben is könnyen előfordulhat, hogy az isteni sugalmazás ezt a kifejezést úgy irányítja, hogy az többjelentésűvé válik. Ez az helyzet pl. Kaifásznak a Jn 11,50-ben leírt kijelentésével. A főpap szavai egyszerre fejeznek ki szegyeteljes politikai számítást és isteni kinyilatkoztatást. E két nézőpont mindegyike szó szerinti értelem, mert az összefüggésből adódik mindkettő. Bár itt szélsőséges esetről van szó, mégis fontos példa. Megóv attól, hogy túlságosan szűkre szabjuk a sugalmazott szövegek szó szerinti értelmét.

Sok szövegnél különösen figyelniünk kell azok **dinamikus jellegére**. Például a királyzsoltárok értelmét nem szűkíthetjük le egyedül a létrejöttük háttérét képező történeti viszonyokra. Amikor a zsoltáros a királyról beszél, akkor egyszerre gondol a királyságot megtestesítő valóságos személyre és ennek az intézménynek Isten elgondolása szerinti eszményképére; így a szöveg sokkal messzebbre mutat a történelemben valóságosan megjelenő királyság intézményénél. A történeti-kritikai egzegézis túl gyakran hajlott arra, hogy a szövegek értelmét a pontos történelmi eseményekkel hozza kapcsolatba és szorosan azokhoz kösse. Ehelyett sokkal inkább arra kell törekednie, hogy a szövegben kifejezett gondolat irányát kövesse. Ez az irány olyan dinamikát jelent, amely nem az értelem rögzítésére ösztönzi az egzegétát, inkább arra serkenti, hogy figyeljen az értelem többé-kevésbé előrelátható továbbfejlődésére.

A modern hermeneutika egyik irányzata kiemeli, hogy az emberi szó, mihelyt le van írva, új értelmet nyer. Egy leírt szöveg új helyzetekben más megvilágításba kerülhet, és így az ér-

telme új jelentésekkel bővül. Az írott szövegeknek ez a képessége különösen vonatkozik a Biblia szövegeire, amelyeket Isten szavának ismerünk el. Az a tény, hogy a hívő közösség e szövegeket megőrizni törekedett, azt a meggyőződést tükrözi, hogy azok a jövőbeli nemzedékeknek is fényt és életet fognak jelenteni. A szó szerinti értelem eleve nyitott olyan későbbi fejlődés irányában, amelyet az új helyzetben való újra-olvasás (»**relecture**«, átértelmezés) indít el.

Ez nem jelenti azt, hogy egy bibliai szövegnek – szubjektív értelmezés révén – bármilyen tetszőleges értelmet adhatunk. Ellenkezőleg: mint nem hitelest el kell utasítanunk minden olyan értelmezést, amely ellenkezik azzal az értelemmel, amit az emberi szerzők leírt szövegükben kifejeztek. Ha megengednénk az egymással össze nem férő értelmeket, ezzel gyökerében ásnánk alá és szubjektív önkénynek tennénk ki a Biblia üzenetét. Mert ez az üzenet olyan szó, amit Isten a történelemben mondott ki.

2/ A lelki értelem (sensus spiritualis)

A szövegek »össze nem férő« voltát azonban nem szabad túl szűken értenünk, ami eleve kizárná a magasabb szintű megvalósulás minden lehetőségét. A húsvéti történet, Jézus halála és feltámadása egészen új történeti helyzetet teremtett, amely a régi szövegeket új megvilágításba helyezte, és az értelem új változatához vezet. Így főként egyes olyan szövegrészeket, amelyeket a korábbi helyzetben túlzó kifejezéseknek kellett tekinteni (pl. a jövőndölést, amelyben Isten Dávid utódjának azt ígéri, hogy trónját »**örökre**« megszilárdítja: 2 Sám 7,12-13; 1 Krón 17,11-14), ezután már szó szerint kell vennünk, mert »Krisztus feltámadt a halálból, és többé nem hal meg« (Róm 6,9). Azok az egzegéták, akiknek a szó szerinti értelemről túlságosan szűk »történeti« fogalmuk van, azt fogják gondolni, hogy itt összeférhetetlen változatról van szó. Akik viszont nyitottak a szövegek dinamikus jellege iránt, mindebben mélyenrejlő folyamatosságot, ugyanakkor egy magasabb szintre való átlépést ismernek fel: Krisztus örökké uralkodik, de nem Dávid földi trónján (ld. még Zsolt 2,7-8; 110,1.4).

Ilyen esetekben beszélünk »lelki értelemről«. Ezt a keresztény hit látószögéből általában olyan értelemként határozhatjuk meg, amelyet akkor fejeznek ki a szentírási szövegek, ha azokat a Szentlélek hatása alatt, Krisztus húsvéti misztériumának s a belőle következő új életnek az összefüggésében olvassuk. Ilyen összefüggés valóban létezik. Ebben az Újszövetség az Írások beteljesülését ismeri fel. Ezért természetes, hogy az Írásokat ennek az új összefüggésnek, a Lélekben való életnek a fényében olvassuk.

Ebből a meghatározásból kiindulva több hasznos tisztázó megállapítást tehetünk a lelki és a szó szerinti értelemre vonatkozólag:

A két értelem – szemben az általánosan elterjedt véleményrel – nem tér el szükségképpen egymástól. Ha egy szentírási szöveg közvetlenül Krisztus húsvéti titkára vagy az abból következő új életre vonatkozik, akkor a szó szerinti értelme egyben lelki értelem is. Az Újszövetségben általában ez a helyzet. A keresztény egzegézis lelki érteleről többnyire az Ószövetséggel kapcsolatban beszél. Már az Ószövetségben is van néhány szöveg, amelynek szó szerinti értelme vallási, lelki értelem. Ezekben az esetekben a keresztény hit olyan értelmet ismer fel, amely elővételezi az új, Krisztus által hozott életet.

Ha azonban a kettő között különbség van, akkor a lelki értelmet nem szabad a szó szerinti értelemről elvonatkoztatva meghatározni. Mindig az utóbbi a nélkülözhetetlen alap. Különböben nem beszélhetnénk az Írás »beteljesedéséről«. Hogy erről szó lehessen, lényeges a folytonos és homogén kapcsolat. De jelen kell lennie az átlépésnek is a valóság magasabb szintjére.

A lelki értelmet nem szabad összetéveszteni a szubjektív értelmezéssel, amely az emberi képzelet vagy az értelem spekulációjának az eredménye. A lelki értelem abból a kapcsolatból ered, amely a szöveg és a tőle nem idegen valóságok, nevezetesen a húsvéti esemény között fennáll, hiszen ez az esemény a maga kimeríthetetlen gazdagságával Isten történelemformáló erejének csúcspontja Izrael életében az egész emberiség javára.

A közösségi vagy egyéni lelki olvasás során csak akkor ismerjük fel a hiteles lelki értelmet, ha ebbe a nézőpontba helyezkedünk. Mert csak így kerül kapcsolatba egymással a három valóság-szint: a bibliai szöveg, a húsvéti titok és a Lélekben való élet jelenlegi állapota.

Mint hogy a régebbi egzegézis alapvető meggyőződése volt, hogy Krisztus misztériuma az összes Írás magyarázatának kulcsát képezi, fontosnak tartották lelki értelem felkutatását a bibliai szövegek legapróbb részleteiben is, így például a rituális törvények minden előírásában. Ehhez vagy a rabbinikus módszereket használták, vagy a hellénisztikus allegorizálás ihletett ösztönzését. Az ilyen értelmezéseknek a modern egzegézis nem tulajdonít mának szóló valódi értéket, bármilyen lelkipásztori haszonnal jártak is azok a múltban (ld. *Divino afflante Spiritu*, EB 553).

A lelki értelem egyik lehetséges vonatkozása a tipológiai értelem. Erről rendszerint azt mondják, hogy ezt nem maga az Írás hordozza, hanem az Írásban szereplő valóságok: pl. Adám Krisztust jelképezi (ld. Róm 5,14), a vízözön a keresztséget (1 Pét 3,20-21) stb. Az igazság azonban az, hogy a tipológiai összefüggés általában azon a módon alapul, ahogyan a Szentírás a régi valóságot leírja (Ábel hangja: Ter 4,10; Zsid 11,4; 12,24), s nem egyszerűen ezen a valóságon magán. Ilyenkor tehát valójában a Szentírás által létrehozott értelemről van szó.

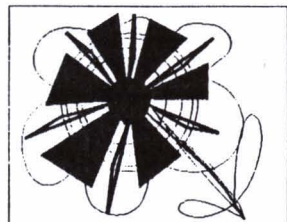
3/ A »sensus plenior«

A *sensus plenior*¹ viszonylag új fogalom, és sok vitára ad alkalmat. Meghatározása szerint egy szöveg mélyebb értelme, amelyet Isten ki akart mondani, de amit az emberi szerző nem fejezett ki világosan. Ilyennel találkozunk, ha egy bibliai szöveget a Bibliában olyan más szövegek fényében vizsgálunk, amelyek az előbbire építenek, vagy ha egy szöveget a kinyilatkoztatás belső fejlődéséhez való viszonyában vesszük szemügyre.

Így egyrészt arról a figyelemről van szó, amelyet valamely bibliai szerző egy általa ismert korábbi szentírási szövegnek

1 Teljesebb értelem. A ford.

szentel, amikor azt ismét felhasználja olyan új összefüggésben, amely az említett szövegnek új szó szerinti értelmet kölcsönöz. Másrészt arról a jelentésről is beszélünk, amellyel hiteles egyházi tanító hagyomány vagy zsinati meghatározás ruházta fel a Biblia valamely szövegét. Ilyen például a Mt 1,23 értelmi összefüggése

az Iz 7,14-ben található jövendöléssel. Az evangéliumi szöveg az **almah**-nak, aki méhében fogan, **sensus plenior**-t ad, amikor a Szeptuaginta fordítását követi: »A **szűz (parthenos)** gyermeket fogan.« Ugyanígy az Újszövetségben az Atyaistenre, a Fiúra és a Szentlélekre vonatkozó kijelentések esetében is az egyházatyák és a zsinatok Szentháromsággal kapcsolatos tanítása mondja ki a **sensus plenior**-értelmet. Hasonló módon a Trentói Zsinatnak az áteredő bűnre vonatkozó meghatározását is úgy foghatjuk fel, mint ami **sensus plenior**-ként értelmezi Szent Pálnak a Róm 5,12-21-ben adott tanítását Ádám bűnének az emberiségre való hatásairól. Ahol azonban nincs ilyen mérce egy későbbi, konkrét bibliai szöveg vagy hiteles tanító hagyomány révén, ott egy úgynevezett **sensus plenior**-hoz való folyamodás szubjektív magyarázatokat takarhat, amelyek minden alapot nélkülöznek.

Mindent egybevetve a **sensus plenior**-t úgy tekinthetjük, mint a lelki értelem más elnevezését minden olyan esetben, amikor a lelki értelem eltér a bibliai szöveg szó szerinti értelmétől. Azon alapul, hogy a Szentlélek, a Biblia fő szerzője az emberi szerzőt úgy tudja vezetni kifejezéseinek megválasztásában, hogy azok olyan igazságot fejezzenek ki, ami magában a szerzőben nem tudatosult egész mélységében. Ez az igazság teljesebben csak később válik nyilvánvalóvá, egyrészt a történelemben később megjelenő isteni tettek révén, amelyek jobban megmutatják a szövegek jelentőségét, másrészt annak folytán, hogy a szövegeket beveszik a Szentírás kánonjába. Így új összefüggés jön létre, és ez láthatóvá tesz olyan értelmezési lehetőségeket, amelyeket az eredeti összefüggés homályban hagyott.

[Folytatjuk]

Székely János

AZ ÜDVÖSSÉG ÚTJA

Licenciátusi értekezés, Róma, 1995. Részlet.
Az irodalmi hivatkozások elhagyásával.
Angolból fordította Székely István.

Számos szerző hangsúlyozza – helyesen –, hogy Lukács sokat beszél az üdvösségről. A szinoptikusok közül egyedül ő használja a szótéria (üdvösség) és a Szótér (Üdvözítő) szavakat (Lk 1,47.69.71.77; 2,11; 19,9; Csel 4,12; 13,23 stb.).¹ Szerinte a kereszténység »az üdvösség igéje« (Csel 13,26), és az üdvtörténet »az üdvösség útja«. Mégis, jóformán senki nem kísérelte meg, hogy összekapcsolja Lukács megváltástanát a lukácsi »úti beszámolóval« (Lk 9,51-19,28).

W. Grundmann helyesen állapítja meg, hogy Lukács Jézust útja során vendégként mutatja be, aki házakba tér be, s ahová belép, üdvösség köszönt a házra (Lk 10,6; 19,9). Ez a bemutatás hasonló ahhoz, ahogyan az Öszövétség fejezi ki Istennek a népénél tett látogatásait (pl. Kiv 3,16), de irodalmi rokonságban lehet azokkal a görög történetekkel is, amelyek szerint istenek tesznek látogatást emberi alakban. Lukács még meg is említi ezeket az elképzeléseket (Csel 14,11-13), s ezekre utalhat az emmauszi történet is. Lukács azáltal, hogy evangéliumában Jézust gyakran üdvösséget hozó vendégként mutatja be (5,27-32; 7,36-50; 14,1-14; s vegyük még hozzá az ünnepi lakomáról szóló példabeszédeket), egész elbeszélésének is üdvösséget nyújtó jellegét állítja elénk. Konkrétabban a Mária és Márta-jelenet, valamint a Zakeus-történet (hozzávéve a 9,51-56 szakaszt is) az úti elbeszélés kezdete és vége által az egész utat Isten földi látogatásaként mutatja be: »Isten meglátogatta népét« (Lk 7,16; v.ö. 1,78; 19,44).

Véleményünk szerint az üdvösség gondolata jelen van az úti beszámolóban egy másik, inkább erkölcsi értelemben is. Az »út« elterjedt jelképe az erkölcsi magatartásnak (lásd pl. MTörv 30,16). Amint ismeretes, Lukács az Apostolok cselekedeteiben előszeretettel használja az »út« szót a keresztény élet megnevezésére (9,2; 16,16 stb.).² A kereszténység az életnek egy új útja,

1 A magyar fordításban [SZIT] üdvösség, megváltás, szabadítás, megmentés stb. A ford.

2 A magyar fordítás néha más szót használ, pl. »tanítás«. A ford.

új életmód, amely üdvösséget ad. Nem volna-e tehát helyénvaló Jézusnak Jeruzsálembé és mennybemenetele felé vezető nagy »úttját« úgy tekinteni, mint ennek az új, üdvösségre vezető útnak az ünnepi megnyitását?

A törvénytudónak, aki megkérdezte, mit tegyen, hogy elnyerje az örök életet, Jézus azt válaszolta: »Menj, és tégy te is hasonlóképpen« (Lk 10, 37). Járv a parancsok szerint (vö. Lk 1,6), azzal a határtalan együttérzéssel, melyet Jézus tanúsított az emberek iránt. Járv irgalmas szívvel életed útján (vö. Lk 33-34), hogy képes légy észrevenni és segíteni a szenvedőket és a szegényeket. És »ha meghívnak valahová, menj el és foglald el az utolsó helyet« (Lk 14,10), hadd legyen életed az alázatosság útja. S ha testvéreid egyike elvész, »addig menj utána«, amíg meg nem talárod (Lk 15,4). Sőt, az elveszettek »elébe kell futnunk s a nyakába kell borulnunk« (Lk 15,20), amint Jézus »azért jött, hogy megkeresse és megmentse az elveszettet« (Lk 19,10). S ha valaki ezt meg tudja tenni, vajon nem örül-e teljes szívéből? (Lk 15,5-7; ezt a részt valószínűleg Lukács tette hozzá a példázathoz.) Vajon nem »boldogan folytatja-e útját« (Csel 8,39)? Isten, »aki az elmúlt időkből megengedte, hogy minden nép a saját útját járja« (Csel 14,16), most új utat mutat nekik, »a béke útját« (Lk 1,79) – Fia útjának példájával. »Menj békével, a hited megmentett« (Lk 7,50; 8,48), mondja Jézus.

Az üdvösség története nem csupán különböző korszakok egymásutánját jelenti, amelyekben Isten működött. Kifejezi azt is, hogy az üdvösség történeti úton érkezik az emberiséghez, eseményeken keresztül, emberek által, akik megtérnek; Istennek egy új népe által, amely újfajta történelmet kezd el írni. Lukács kétkötetes műve többek közt egy új társadalom álma, amelyben megvalósul az üdvösség az emberiség számára. Amíg a zsidó szerzők inkább apokaliptikus eseményként próbálták felfogni az üdvösséget (pl. Mk 1,15; 13), Lukács a maga hellénista műveltségével az üdvösséget egyúttal történeti fejlődés eredményének is tekinti. Gyakran tesz át eszkatologikus mondásokat erkölcsi és történeti síkra (pl. Lk 3,10-14; 9,23; 21,20-24). A Krisztus által ajándékozott új élet útja nem egyszerűen feltétele a jövőendő üdvösségnek, hanem maga üdvösség.

Lukács egy olyan társadalomról álmodik, ahol nem lesznek többé szegények (v.ö. Csel 4,34). Különös szigorral ítéli el a kapzsiságot és a gazdagságot (ld. Lk 16,14-15; Csel 5,1-11 stb.). Gyakran buzdít alamizsnálkodásra (Lk 11,41; 12,33; 16,9 stb.), és példákat állít elének a nagylelkűsége: ilyen a kafarnaumi százados (Lk 7,5), Barnabás (Csel 4,36-37), Tabita (Csel 9,39), Kornéliusz (Csel 10,4,31), Pál és közösségei (Csel 11,29-30; 24,17). Lukács olyan társadalomról álmodik, amelyben nem lesznek többé kivettek. Ahol a bete-

gek, a szegények, a megvetettek nem megbújó és elhanyagolt személyek, hanem meghívják őket a közös lakomára (ld. Lk 14,13.21; 15,1-2). Lukács áldomodik egy olyan közösségről, ahol van megbocsátás. Ahol a bűnöst testvérnek tekintik (Lk 15,32: »ez a te testvéred«), aki néha jobban szeret (Lk 7,47) és helyesebben imádkozik (Lk 18,9-14), mint az »igazak«. Mert az üdvösség a bűnök megbocsátásának szükségessége is (Lk 24,47).

Sokan állították, hogy Lukácsnál Jézus halálának nincs megváltó jellege. Nála valóban nem olvashatjuk ezt a mondatot: »Az Emberfia [...] azért jött [...] hogy életét adja váltságul sokakért« (Mk 10,45). De két alkalommal is beszél a kereszttel üdvözítő hatásáról (Lk 22,19-20; Csel 20,28). Igaz, hogy Lukács kissé másra helyezi a hangsúlyt, mint Pál (engesztelő áldozat, ld. Róm 3,25). Úgy látszik, Lukácsnál nem annyira az »értünk« van előtérben, mint a »velünk«, azaz Krisztus szolidaritása. Jézus kimondja, mennyire vágyik közösséget teremteni tanítványaival: »Vágyva vágytam rá, hogy ezt a húsvéti bárányt elköltsem veletek« (22,15; Lukács kiegészítése!), mint ahogy szívesen étkezett a kirekesztettekkel is (Lk 5,29: a »velük« szót Lukács teszi hozzá a Mk 2,15-höz; vö. Lk 15,1-2; 19,5; 23,43).

Jézus az isteni Vendég, aki az emberekkel akart lenni, és elhozni nekik bocsánatát és üdvösségét. A megváltás nem annyira Isten kiengesztelése, vagyis haragjának megnyihítése, hogy ne ítéljen el bennünket; sokkal inkább az emberek megváltoztatása: hogy képesek legyünk kiszabadítani magunkat a gazdagság kötelekeiből, hogy tudjunk ajándékozni, hogy megtanuljunk megbocsátani, és nyissuk meg szívünket a megvetettek felé. Ez az új út az üdvösség, az élet útja, amely megújítja a föld színét; út, amely a mennyben végződik. Jézus a Vezető, az Arkhégoz tész zóész (az élet Útikalauza, Vezére, Csel 3,15; 5,31), aki ezt »az élő utat« saját teste által nyitotta meg (Zsid 2,10; 10,20) úgy, hogy közöttünk járt haláláig és feltámadásáig. Az út folytatódik. Az Apostolok cselekedeteinek könyve nyitva marad azzal a mondattal, hogy Pál bátran hirdeti Isten országát (28,31). Az út tovább haladt Teofilhoz, és elérkezett hozzánk is. Ha felismerjük, hogy hirdetőiben maga az Úr látogatja Földünket, velünk halad az úton, akkor az üdvösség betér otthonainkba. Akkor az út bennünk is folytatódik.

Xeravits Géza

Himnusz a Teremtőhöz Kumránból

Amikor a kumráni szövegek többségét írásba foglalták, az Ószövet-ség könyveinek egy része még nem kapta meg ma is ismert módon rögzített kánoni formáját. Ez a zsidó hagyomány szerint a Kr.u. 90 körül tartott »javnei zsinaton« történt meg, amihez hasonló utalást vehetünk ki a kánon normatívvá válásának kérdésében Josephus Flavius ugyanezen időben megírt *Kata Apiónos [Apión ellen]* című művéből. A kumráni közösség vallásos életében még a Szentírással párhuzamosan élnek, hagyományozódnak és születnek azon művek is, amelyek később apokrifként kiszorulnak a kánoni könyvek gyűjteményéből. A közösség keretei között mindazonáltal hasonló tekintéllyel bírnak, mint később szentként elfogadott társaik. Ez a szerep és ez az értékelés legjobban a 11. kumráni barlang nagy zoltártekercsén (11QPs^a) mutatkozik meg, ahol a későbbi kánoni zoltárkönyv darabjai egymás mellett sorakoznak »apokrif« kompozíciókkal. Ezek számos vonatkozásban párhuzamosak a Biblia zoltáraival, olykor azonban eltérő fejlődés, esetleg összegző szándék nyilvánul meg bennük.

Jelen cikkünkben egy ilyen apokrif költeményt szeretnénk bemutatni, amely a kánoni Zoltárkönyv egyik alapvető témájával, a világ teremtésével foglalkozik (11QPs^a Creat). Először közöljük a himnusz fordítását, majd néhány értelmező megjegyzést fűzünk hozzá:

1. Nagy és szent JHWH, – a legszentebb minden nemzedék számára.
2. Fenség jár előtte, – mögötte nagy vizek zúgása.
3. Kegyelem és hűség veszi körül arcát,
– hűség, igazságosság és igazság szilárdítja trónját.
4. Elválasztva a fényt a sötétségtől,
– megszilárdította a hajnalt bensőséges tudásával.
5. Mikor látták angyalai mind, örvendeztek,
– mert nyilvánvalóvá lettek, amiket nem ismertek.
6. A hegyeket terméssel koronázza
– jó ételt ad minden élőnek.
7. Áldott, ki a földet készítette az ő erejével,
– megszilárdítva a világot bölcsességével.
8. Értelmével kifeszítette az egeket, – és elküldte [szelét] t[árházai]ból.
9. [Villámokat] készített [a zivata]r[nak],
– s felhő[ket] hozott fel [a föld] szélei[ről.]

(Fordításunk James A. Sanders: *The Psalms Scroll of Qumran Cave 11*, Oxford, 1965, 89-91.o. alapján készült.)

A himnusz a tekercs 26. kolumnáján található, a hasáb alján. Utolsó sorai sérültek, helyreállításuk a bennfoglalt szentírási idézet alapján lehetséges. A hasáb még legalább két sort biztosan tartalmazott, amelyen – nem kizárható – lehetett e műhöz tartozó szövegrész, mindazonáltal a himnusz jelen formájában is egészsként értelmezhető.

Maga a mű késői keletkezésű, amint kiadója, J. A. Sanders megállapította. Ritmusa felettébb szabálytalan, nyelvezete erőltetett. A felhasznált képanyagban és szókincse tekintetében mindenestre teljes mértékben biblikus, párhuzamai elsősorban a Jer 10,12-13; 51,15-16 és Zsolt 135,7-ben találhatók, ezen felül némi fogalmi rokonságra lelhetünk a kumráni *Magasztalások* (1QH) egyes darabjaiban. Sanders úgy véli, hogy e himnusz összekötő láncszem a Zsolt 135 és Jeremiás szövege között, ezt azonban nem indokolja meggyőzően.

Megjegyzések:

1.v.: A mű Jahve magasztalásával indul, felsorolva Isten néhány állandó jelzőjét: *gadól, qadós, qadós q^odósím*. Ez utóbbi idióma (szó szerint: »szentek Szentje«) a felsőfok erőteljes kifejezésére szolgál, hasonló olyan kifejezésekhez, mint a *sír hassírím*, Énekek éneke, »a legszebb ének« (Én 1,1), vagy a tannaiták [zsidó tanítók] kora óta Jahvéra alkalmazott *melek hamr^olakím*, a »a legnagyobb király.«- Jelen fogalom mögöttes tartalmaként az olyan leírásokra gondolhatunk, ahol Jahve mint a mennyei seregek – szentek – vezetője jelenik meg (pl. Zsolt 89,6-8). Hogy a fordításban csak a pusztá *tetragramm* (négy [szent] betű) szerepel, azt indokolja, hogy a tekercs írója valahányszor a szent NÉVhez ért, a *kvadrátírásról* az *ókánaáni* betűírásra váltott. E jelenség nem ritka a kumráni szövegekben, szerepe a Név szentségének kiemelése.

2.v.: A teofánia *fascinosum et tremendum* [vonzó és félelmetes] voltának leírása (vö. Zsolt 18,8-16) ez a vers; a második sztikhosz [félvers] párhuzamos a Jer 10,13a-val, és több, teremtéssel foglalkozó zsolttárral (legközelebb áll a Zsolt 93,3-4-hez). Szellemi háttere a harcos teremtés egészen ősi, közel-keleti eszméje, amelynek igen szép példáit találjuk az *ugariti Baal-ciklus*-ban, valamint a *mezopotámiai Enuma elis* eposzban. Ezt a gondolatot Izrael is átvette, és demitizálva Jahvéra alkalmazta. Ez az elképzelés a teremtést a tengernek mint ős-principiumnak a legyőzése után, illetve ezzel összhangban beszéli el. Hogy e gondolat élő volt Izraelben, azt számtalan zsolttár a tanúsítja (pl. Zsolt 74,12-17; 89,10-12; 93; 96-99). Itt azonban már csak a szóhasználat utal az eszmei háttérre, sőt az 1QH 2,16 tanúsága szerint a kifejezést egyszerűen így is értették: »ez valami félelmetes dolog« – »a megtévesztés emberei tomboltak ellenem, miként hatalmas víztömeg tombolása« (Komoróczy Géza fordítása).

3.v.: A kegyelem (*heszed*), hűség (*emet*), igazságosság (*mispat*) és igazság (*cedeq*) megint csak Jahve *epiteton ornansai* [jelző]. Különös je-

lentőségük, hogy legszemélyesebben fejezik ki Isten viszonyát az ő népéhez. (Óz 2,21-22). Jahve bemutatása így itt a lehető legszemélyesebb és legintimebb, bizonyos mértékig eltér a megelőző verstől, ami, – meggyőződésem, – feljogosít arra, hogy a *panau* (»arca«) kifejezést így, eredeti értelmében fordítsuk. Ugyanígy, e személyesség ábrázolásában a Zsolt 89,14-15 odáig megy, hogy kifejezetten *antropomorf* fogalomkincset alkalmaz: kar, kéz, jobbkez (*z^r róa, jad, jamín*), mely párhuzam szintén legitímálja itt az *arca* fordítást. A szilárd trón már a győzelem és az uralom fogalmi alátámasztása, mint a Zsolt 89,15; 97,2-ben is. A diadalmas Jahve megkezdheti a teremtés munkáját.

4.v.: A teofánia után az isteni cselekvés leírása kezdődik, egyértelmű kapcsolódással a *Hexaéméron* [hatnapos teremtéstörténet] hagyományához: a teremtés kezdete a mindenség időbe-helyezése. A himnikus stílust erősíti a *participiumok* használata, amely szerkesztésmód legjobb példáját az ugyancsak a teremtéssel foglalkozó Zsolt 104 mutatja. A vers kulcskifejezése a *b^r da'at libbó*. Ez szerepel a kumráni *Közösség Szabályzatában* is (1QS 10,24), szó szerinti jelentése: »szívének tudásában«. A főbb holt-tengeri tekercsek szövegeinek számos – különböző nyelvű – kiadása e szó szerinti fordítást hozza, annak ellenére, hogy a kifejezés teljes értelmét csak az *idiomatikus* fordítás adhatja meg. Ehhez szeretnénk néhány támpontot adni. A szívet (*léb, lebab*) a héber nyelvben és gondolkodásban nem elsősorban mint az élet fennmaradásának legfontosabb szervét tekintették, nem is csak úgy, mint az érzések fészket és kiindulópontját. A szív számukra sokkal inkább »az ember tudatos, értelmes és szabad személyiségének forrása« volt (vö. Bib. Teol. Szótár 1214. has.). Az ember szívében rejtőztek azok a tervek, amelyek a legfontosabbak voltak számára, amint ezt pl. az 1 Kir 8,17-ben olvassuk: *Atyámnak, Dávidnak szándékában volt* (»a szíven volt«, *im lebab*), *hogy házat épít Jahve, Izrael Istene nevének...* (vö. a magyar »szíven viselni« kifejezést). A fent említett 1QS 10,24 ezt a kifejezést ugyanígy használja: »Ajkamról kiirtom az ürességet, szívem tudásából (=legbensőbből) az álnokságot...« (Komoróczy G. fordítása). A szöveg tehát az ember legsajátabb enjéből származó cselekedetet ír le. Következésképp, a mi zsoltárunk úgy mutatja be a teremtést, mint Isten személyének legbensőbb lényéből fakadó, hozzá szorosan kapcsolódó cselekedetet, olyan tettet, ami csak Isten személyének horizontján értelmezhető, és aminek horizontján válik csak értelmezhetővé számunkra Isten személye. Isten önkinyilatkoztatásának, *epifániájának* az Ószövetség szintjén megragadható legmélyebb távlatainak kifejeződésével állunk szemben.

5.v.: Ezen háttér megvilágításában érthető az angyalok hangos örömujjongása (*vajj^r rar^r nú*), és pontosan ezen összefüggés miatt feltételezem, hogy – szemben Sanders olvasatával – e vers a megelőzőhöz, és nem a követőhöz kapcsolódik. Egyben úgy is értelmezhetjük, mint a himnusz el-

ső részének lezárását. Eddig a teremtés bemutatása egy teofánia keretében történt, mint a mindenséget létrehozó Istennek egészen személyes cselekedete, a következőkben pedig egy dicsóítást olvashatunk, amely a földműves életforma hagyományából eredeztethető, és amelynek elemei a már meglévő szövegekből származnak (Jeremiás, Zsoltárok). A két rész közötti kapcsolat alapja: a már meglévő idő-keret után a tér is benépesítetik.

6.v.: Most megszólal az egyedi ember is, bemutatva, mit jelent a teremtés az ő életében: elsősorban rendezett létkörülményeket. Ezen vers és a következők az átlag izraeli földműves legősibb, alapvető tapasztalatait fogalmazzák meg: a bő termést, amely koronaként ring a hegyen, és ennek következményeként az elgondó és jó, tehát mennyiségileg és minőségileg is megfelelő (*tób*) élelmet. A hegycsúcsokon (*harím*) ringó termés már a Zsolt 72,16 szerint is a bőség és az Istentől adott stabilitás jelképe. Éppúgy, amint a teremtett világ stabilitása is Istentől nyeri megalapozottságát.

7-9.v.: Ez a rész, amint fentebb említettük, átvétel a Szentírás már meglévő elemeiből (Jer 10,12-13; 51,15-16; Zsolt 135,7). Figyelemre méltó, hogy a Jer 10,13a (=51,16a) itt hiányzik, beépül viszont himnuszunk 2b sztikhoszába. A forrásokban található tagolás megváltoztatásával a himnusz szerzője felfokozza művének irodalmi kifejező-erejét. A versek általa kialakított sorrendje a következő szerkezetet adja a hat sztikhosznak:

7a – A 7b – B 8a – C 8b – A' 9a – B' 9b – C'

A kapcsolódási pontok – mint a *Hexaémeron* szerkezetének esetében – az egyes teremtés-eredmények: a föld (*erec* – A) és a szél (*rúah* – A'), amely a föld felett száguld; a világ (*tebel*: a lakott világ [*oikoumené*] – B) és a zivatar (*matar* – B'), amely megöntözve a talajt lehetővé teszi a termést, a létfenntartást; végül pedig az eget (*samajim* – C), amelyek ráborulnak a földi szférára és elválasztják a mennyeitől, és a felhők (*š'š'ím* – C'), amelyek éppúgy tartoznak a mennyei világhoz (a teofániák kísérői, Isten trónja, vö. Zsolt 89,7), mint a földihez, – lévén az eső hullásához, így a mindennapi létfenntartáshoz elengedhetetlenek.

A teremtett világnak ez a hétköznapi életformában megnyilvánuló harmóniája az, amely ámulatba ejti a zsoltárost, amiért a jeremiási leírást hálaadássá változtatja. »Áldott!« (*bárúk*), kiált fel az ember, mert Isten teremtő cselekedetével életteret adott neki, s ezt úgy rendezte be, hogy megfelelőhessen feladatának: képes legyen eltartani mindazt, ami betölti (*'okel tób š'kol haj* – 6b). Az egyszerű földműves, a mindennapi ember hálaája ez, azé, aki tudja, honnan jön segítsége, és aki tudja, hogy ezért mivel tartozik Teremtőjének.

Élő Ige

BIBLIAISKOLA

Szent Jeromos Bibliatársulat

A HÚSVÉTI EVANGÉLIUM – I. AZ ÜRES SÍR

A) Alap gondolat

A hitvallásformulákban a feltámadásban való hit sokféle tanúságtételét megismertük, de magát a feltámadás eseményét elbeszélő, az azt magyarázó történetet az evangéliumokban találjuk meg. A Húsvéti evangélium, ugyanúgy mint a Szenvedéstörténet, mind a négy evangéliumban megtalálható. Természetesen a húsvéti evangéliumokat sem lehet a mai értelemben vett helyszíni beszámolóként tekinteni. Szimbólumokkal teli történetek, amelyek tanúságot tesznek egy ismert eseményről, azt szemléltetik és értelmezik. Bennünket, hívőket, meghívnak a húsvéti hír elfogadására és a Feltámadottal való személyes találkozáshoz.

B) Szentírási szövegek: Mk 16,1-8; Mt 28,1-10 (az előző 27,57-66-tal és a következő 28,11-15-tel együtt); Lk 24,1-12; Jn 20,1-10:

Mk 16 ¹Mikor elmúlt a szombat, Mária Magdolna és Mária, Jakab anyja és Szalóme illatszereket vásároltak, és elmentek, hogy megkérjék Jézust. ²A hét első napján korán reggel, amikor a nap felkelt, a sírhoz mentek. ³Azt kérdezték egymástól: »Ki hengeríti el nekünk a követ a sírbolt ajtajából?« ⁴Mikor azonban odanézték, azt látták, hogy a kő el van hengerítve. Igen nagy volt ugyanis. ⁵Bementek a sírboltba. Jobbkéz felől egy ifjút láttak ülni hosszú fehér ruhába öltözve, és

megrémültek. ⁶De az így szólt hozzájuk: »Ne féljete! A megfeszített názáreti Jézust keresitek? Feltámadt, nincs itt. Íme, itt a hely, ahová tették őt. ⁷Menjete el, s mondjátok meg tanítványainak és Péternek, hogy elöttetek megy Galileába, ott majd meglátjátok őt, amint megmondta nektek. ⁸Azok kimentek és elfutottak a sírtól, mert remegés és rémület fogta el őket, és nem mondtak senkinek semmit, mert féltek.

Mt 27 ⁵⁷Mikor beesteledett, jött egy Aritmateából való gazdag ember, névszerint József, aki maga is tanítványa volt Jézusnak. ⁵⁸Oda ment Pilátushoz és elkérte Jézus testét. Akkor Pilátus megparancsolta, hogy adják ki neki. ⁵⁹József fogta a testet, begöngyölte tiszta lervászonba, ⁶⁰és betette saját, új sírboltjába, amelyet a sziklába vágott. A sír bejáratához egy nagy követ hengerített és elment. ⁶¹Mária Magdolna és a másik Mária ott voltak, és ültek a sírral szemben.

⁶²Másnap pedig, azaz a készülétnap után, Pilátusnál összegyűltek a főpapok és a farizeusok ⁶³és azt mondták: »Uram! Emlékszünk, hogy ez a csaló még életében azt mondta: 'Három nap múlva föltámadok.' ⁶⁴Parancsold meg tehát, hogy őrizték a sírt a harmadik napig, nehogy odamenjenek a tanítványai, ellopják őt és azt mondják a népnek: 'feltámadt a halottak közül', és ez az utóbbi csalás rosszabb legyen az előzőnél.« ⁶⁵Pilátus azt felelte nekik: »Van őrségtek, menjetek és biztosítsátok magatoknak, ahogy tudjátok.« ⁶⁶Azok pedig elmentek, lepecsételték a követ, és őrséggel biztosították maguknak a sírt.

Mt 28 ¹A szombat befejeztével, abban az órában, amely a hét első napjára virrad, Mária Magdolna és a másik Mária elment megnézni a sírt. ²És íme, nagy földrengés támadt: az Úr angyala leszállt az égből, odament, elhengerítette a követ és ráült. ³Olyan volt a megjelenése, mint a villám, és a ruhája fehér volt, mint a hó. ⁴Az órák megrettentek tőle való félelmükben, és mint a holtak, olyanok lettek. ⁵Az angyal megszólalt és azt mondta az asszonyoknak: »Ti ne féljete! Hiszen tudom, hogy Jézust, a megfeszítettet keresitek. ⁶Nincs itt, mert föltámadt, amint megmondta. Jőjete meg, nézzéte meg a helyet, ahol feküdt. ⁷Menjete gyorsan, mondjátok meg a tanítványainak, hogy föltámadt a halottak közül, és íme, elöttetek megy Galileába. Ott majd meglátjátok őt. Íme, megmondtam nektek.« ⁸Rögtön el is men-

tek a sírtól. Nagy félelemmel és örömmel futottak, hogy megvigyék a hírt a tanítványainak.

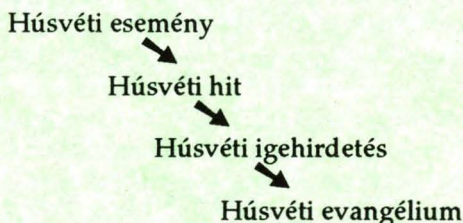
⁹Ekkor íme, Jézus jött velük szemben és így szólt: »Üdv nektek!« Ők pedig odamentek hozzá, átkarolták a lábát és leborultak előtte. ¹⁰Akkor Jézus azt mondta nekik: »Ne féljete! Menjete, vigyete hírt a testvéreimnek, hogy menjenek el Galileába. Ott majd meglátnak engem.«

Lk 24 ¹A hét első napján kora hajnalban a sírhoz mentek, magukkal vitték az illatszereket, amelyeket készítek. ²A követ a sírtól elhengerítve találták. ³Amikor belétek, nem találták az Úr Jézus testét. ⁴Történt pedig, hogy amíg ezen tanakodtak, egyszerre két férfi állt ott mellettük, ragyogó ruhában. ⁵Az asszonyok megijedtek és arccal a földre borultak. Azok pedig így szóltak hozzájuk: »Miért kerisete az élőt a holtak között? ⁶Nincs itt, hanem feltámadt. Emlékezzete csak vissza, mit mondott nektek, mikor még Galileában volt: ⁷'Az Emberfiának a bűnös emberek kezébe kell kerülnie, hogy megfeszítsék, de harmadnapra föltámad.'« ⁸Ekkor eszükbe jutottak a szavaik. ⁹Visszatértek a sírtól, és elmondták mindezt a tizenegynek és a többieknek. ¹⁰Mária Magdolna, Johanna és Mária, Jakab anyja és a velük lévő többi asszony mondta el ezt az apostoloknak. ¹¹De azok képzelődésnek tartották szavaikat és nem hittek nekik. ¹²Péter azonban útrakelt és a sírhoz futott. Behajolt, de csak a lepleket látta, ezért a történtenek csodálkozva hazament.

Jn 20 ¹A hét első napján Mária Magdolna kora reggel, amikor még sötét volt, a sírhoz ment és látta, hogy a kő el van mozdítva a sírboltól. ²Elfutott tehát és Simon Péterhez s a másik tanítványhoz ment, akit Jézus szeretett és azt mondta nekik: »Elvitték az Urat a sírból, és nem tudjuk, hová tették őt.« ³Erre Péter és a másik tanítvány elindultak és a sírhoz mentek. ⁴Ketten együtt futottak, de a másik tanítvány gyorsabban futott, mit Péter, és elsőként ért a sírhoz. ⁵Lehajolt és látta letéve a golycsokat, de nem ment be. ⁶Majd odaért Simon Péter is, aki követte őt, és bement a sírboltba. Látta letéve a golycsokat ⁷és a kendőt, amely a fején volt, nem a golycsok mellé téve, hanem külön egy helyen összehajtva. ⁸Akkor azután bement a másik tanítvány is, aki először érkezett a sírhoz, s látta és hitt. ⁹Mert még nem értették az Írást, hogy föl kell támadnia halottaiból. ¹⁰A tanítványok ezután újra hazamentek.

C) Bevezetés

1. A Húsvéti evangélium kialakulását így ábrázolhatjuk:

A húsvétról szóló történetek, éppúgy mint a hitvallásformulák, arról a bizonyosságról tesznek tanúságot, hogy a keresztre feszített Jézus valóban feltámadt.

Vannak teológusok, aki azt vallják, hogy a húsvéti igehirdetésben a rövid hitvallásformulák tartoznak a legrégebbi hagyományréteghez, és a húsvéti evangéliumok csak valamivel későbbi hagyományréteghez tartoznak (ld. E. Charpentier, Führer durch das Neue Testament, 43-57.o.):

		a tanítványok	
régebbi	hirdetik	ősigehirdetés, hitvallás- és	
	tanúsítják	igehirdetés-formulák	
	ünneplik	dalok, himnuszok	
hagyományréteg	-----		
	mondják		
fiatalabb	védelmezik	a húsvéti történeteket	
(csak jóval 70 után)		/ \ az üres a megjelenések sír történetét történeteit	
	a hitüket	egy-egy személyeknek	csoportoknak

2. Az Üres sír története mind a négy evangéliumban szorosan bele van ágyazva az azt megelőző Sírbahelyezés történetébe: Mk 15,42-47; Mt 27,57-61; Lk 23,50-56; Jn 19,38-42, amely előkészíti a Húsvéti evangéliumot.

3. Feladatlapok: a) feladatlap

	Márk 16,1-8	Máté 28,1-10	Lukács 24,1-12	János 20,1-10
Időpont				
Indíték				
Az asszonyok száma				
A sír megtalálása				
Az angyalok száma és helye				
A hír				
Az asszonyok reagálása				
A tanítványok reagálása				

b) feladatlap (kitöltve)

Mk	Mt	Lk	Jn	
<i>személyek</i>	<i>idő</i>	<i>idő</i>	<i>idő</i>	} a körül- mények meghatá- rozása
<i>indíték</i>	<i>személyek</i>	—	<i>személy</i>	
<i>idő</i>	<i>indíték</i>	<i>indíték</i>	—	
<i>kő</i>	<i>egy angyal</i>	<i>kő</i>	<i>kő</i>	} a tény
<i>üres sír</i>	<i>kő</i>	<i>üres sír</i>	<i>üres sír</i>	
			<i>Péter és János reagálása a tényre</i>	
<i>egy ifjú</i>	<i>a hír</i>	<i>két férfi</i>	<i>két angyal</i>	} a hír
<i>a hír</i>	<i>üres sír</i>	<i>a hír</i>	—	
<i>reagálás</i>	<i>reagálás</i>	<i>reagálás</i>	—	
<i>a hírre</i>	<i>a hírre</i>	<i>a hírre</i>		
	<i>Jézus a hír</i>		<i>Jézus a hír</i>	
			<i>reagálás a hírre</i>	

4. Az Üres sír, mind a négy evangélium szövegében megtalálható történetének összehasonlítása során egyértelműen kiderül számunkra, hogy a feltámadás eseménye, a Feltámadottal való első találkozás története ugyanúgy a legősibb hagyomány magját képezte, mint a Szenvedéstörténet. A fő motívumok összehasonlításával, egy egymással teljesen megegyező alapformát kapunk mind a négy evangéliumban. Márpedig ha az evangéliumok egymástól eltérő keletkezési helyét és idejét figyelembe vesszük, ez az egyezés csakis akkor lehetséges, ha ez a történet a legősibb hagyományréteghez tartozott. Az is emellett szól, hogy a feltámadás első tanúi az evangéliumok szerint asszonyok, tehát

olyan személyek akik nyilvánosság előtt nem tanúskodhattak, akiknek a szava nem számított. Ha a hagyomány mégis ilyen »hitelrontó« tanúkat őrzött meg, akkor csakis azért vállalta ezt a hátrányt, mert ragaszkodott az igazsághoz. (Egyébként a későbbi századok írásai szívesen el is feledkeznek róluk és meg sem említik őket, ld. apostoli atyák írásai.)

D) Óravázlat

Feladat	Módszer	Eszközök, időtartam
1. Énektanulás: Föltámadt! Alleluja! c. ének (Sillye Jenő; Énekelj az Úrnak c. dalgyűjtemény).	szöveg és dal-lam, 124. o.	kotta 5 perc
2. A Húsvéti evangélium kialakulása ld. Bevezetés 1. 2.	a vezető előadása, táblai ábrázolás, egyéni jegyzetelés	tábla, kréta, jegyzetfüzet, ceruza, 10 p.
3. Az Üres sír történetének összehasonlítása a négy evangéliumban (Mk 16,1-8; Mt 28,1-10 [együtt az előző 27,57-66 és az utána következő 28,11-15-tel]; Lk 24,1-12; Jn 20,1-10) a feladatlapok segítségével.	szövegösszehasonlítás, a sokszorosított munkalapok kitöltése	sokszorosított feladatlapok, jegyzetfüzet, ceruza
a) A résztvevők kitöltik a feladatlapot ld. Bevezetés 2.		
α) Márk elbeszélését közösen (a munkalapok kitöltése előtt a vezető figyelmeztesse a résztvevőket, hogy a motívumokat egymás alá, függőleges oszlopban, mindig az adott evangélista neve alá írják.)	a) feladatlap: Márk kitöltése közösen, a vezető irányításával	10 perc

Időpont: szombat elmúlt, kora reggel, a nap éppen fölkelt, a hét első napján – **Indíték:** hogy megkenjék Jézust – **Az asszonyok:** Mária Magdolna, Mária, Jakab anyja, Szalóme – **A sír megtalálása:** a követ már elhengerítve találták, bementek – **Az angyalok száma és helye:** egy fehér ruhás ifjú ült jobb felől a sírban – **A hír:**

föltámadt, nincs itt – *Az asszonyok reagálása:* futásnak erednek, ijedtség, rémület, hallgatnak – *A tanítványok reagálása:* —

β) Mátét, Lukácsot, Jánost kiscsoportban

A kiscsoportban végzett munkát a résztvevők a vezető irányításával összesítik és kiemelik az azonosságokat.

Azonosságok: Az asszonyok, akik között egészen biztosan ott volt Mária Magdolna. – A hét első napján fedezik fel az üres sírt. – A sírt lezáró kő nincs a helyén. – A tény se az asszonyokban, se a tanítványokban nem támaszt húsvéti hitet, hanem ijedtséget, zavarodottságot, tanácstalanságot eredményez bennük. Tehát a holttest felkeresése, negatív választ kap (»Mit kerestek az élőt a holtak közt?« Lk 24,5).

Az Élőről szóló hír képezi a történet csúcspontját.

A hír »kinyilatkoztatás«, Isten műve, amelyet nem emberi elgondolás hozott létre és nem is az üres sír felfedezéséből származik: angyal hirdeti ki, illetve Jánosnál maga a Feltámadt Jézus.

b) Feladatlap, ld. Bevezetés 2.

Első lépésben az előző feladatlap alapján ezen a feladatlapon a résztvevők a vezető irányításával sorra veszik, hogy a motívumok milyen sorrendben követik egymást az egyes evangéliumokban.

Második lépésben a vezető irányításával megkeresik a nagyobb egységeket.

Végezetül a vezető a kapott eredményt összeveti a kiindulásul szolgáló Charpentier elmélettel, ld. Bevezetés, 4.

4. A húsvéti eseményhez kapcsolódó hálaadó ima, ének

Gelley Anna, Vágvölgyi Éva óravezetők
Tarjányi Béla szakmai vezető

a) feladatlap: 55
Máté, Lu-
perc kács, János

kitöltése kiscsoportban csoportos megbeszélés a vezető irányításával, az azonosságok kiemelése

b) feladatlap: 30
perc
kitöltése a vezető irányításával

a vezető előadása, egyéni jegyzetelés
kötetlen szövegű, személyes megnyilatkozások
kotta, gyertya 10 perc

INNEN - ONNAN

Magyarország – Budapest Az 1946 óta működő Keresztények és Zsidók Nemzetközi Tanácsa (ICCJ) az elmúlt év nyarán Budapesten tartotta konferenciáját 200 résztvevővel. Ezen nyilatkozatot adtak ki, amely szerint szükségesnek látják egy »Ábrahám Fórum« megalakítását a keresztények, zsidók és muzulmánok párbeszédének és együttműködésének előmozdítására. (ICCJ News)

Afrika – Szentírásmagyarázók kongresszusa Jövő év júliusában találkoznak legközelebb az afrikai kontinens szentírásstudósai a »Katolikus Szentírásmagyarázók Össz-Afrikai Egyesületé«-nek szervezésében. A két évente megrendezésre kerülő, sorrendben 8. kongresszus témája: »Az egyház mint család – bibliai távlatok«. Az afrikai biblikusok ez alkalommal is a szentírásstudomány időszerű kérdéseivel foglalkoznak, figyelembe véve sajátos, afrikai körülményeiket. Ennek megfelelően olyan kérdések megtárgyalása kerül sorra, mint a vendégbarátság, Jákob és Ézsau családi konfliktusa, a názáreti Szent Család példája, a házasság, és egyáltalán: a nő és a férfi kapcsolata a Szentírásban, ezenkívül a monogámia

és poligámia kérdése, a gyermek és szülők viszonya, az egyház és család a Korintusiaknak írt első levélben, a család, mint Isten terve stb. A Katolikus Szentírásmagyarázók Össz-Afrikai Egyesületének jelenleg 57 afrikai egzegéta a tagja. Az egyesületet 1978-ban Zaire érseke, Laurent Monsengwo hívta életre. (Bibelinfo)

Oroszország – Szentpétervár 1995. novemberében első ízben rendeztek tudományos konferenciát Szentpétervárott »A Biblia mint irodalmi és történelmi dokumentum« címmel, hazai és külföldi előadókkal. A tudományos eszmecserén kívül fontos cél volt az országban nemrég megindult iskolai vallásoktatás ügyének segítése; állandó bizottságot is létesítettek, hogy így résztvegyenek a vallásoktatás oroszországi formáinak kialakításában. (ICCJ News)

Észtország – Katolikus Bibliatársulat alapítását tervezik Nincs még egy ország Európában, ahol a keresztények annyira kisebbségben lennének, mint Észtországban. A másfélmillió lakosából mindössze százezren vallják magukat kereszténynek, és ebből is csak ötezer fő katolikus.

Pedig az iszlám vallás követőinek száma is csak néhány ezerre tehető. A katolikus hívek nagy része három plébánián Tallinnban, Tartuban és Pärnuban él. Jelenleg hárman készülnek a papi hivatás betöltésére.

A katolikus közösség egyik szíve-velke a szentírástudós Velo Salo professzor, aki korábban a torontói egyetemen tanított, de a rendszerváltozást követően visszatért szülőhazájába. Az Osztrák Katolikus Bibliatársulat segítségével most helyi bibliatársulat létrehozását tervezi. Mellette a Szentírás modern észt nyelvre történő átültetésén is munkálkodik. Ebből eddig a Zsoltárok könyve és a vasárnapi szentmisén felolvasott szentírási részek fordítása készült el. Hat évvel ezelőtt a hetvenezer főt számláló evangélikus egyház készített ugyan egy új észt fordítást, mégis sokan várják az új katolikus fordítás elkészültét, mert az 1990-ben kiadott Szentírásnak evangélikus részről is elismerten több nyelvi hibája van. *(Bibelinfo)*

Amerikai Egyesült Államok – Hallgasd a Bibliát öt napon keresztül! Európai fül számára kissé szokatlan módon ünnepelt a protestáns Amerikai Bibliatársulat (ABS). Nemrég készültek el ugyanis egy új angol fordítással.

»Közérthető mai nyelven akartuk kiadni a Bibliát« – nyilatkozta Barclay M. Newmann, a fordítók vezetője, – »amely éppoly érthető, mint annak idején volt, amikor megírták.« (A munkában mintegy százan vettek részt, tíz évig tartott.)

A könyv születését megünnepelő – mintegy 350 közreműködő segítségével – öt nap alatt nyilvánosan felolvasták az új fordítású Bibliát a Társulat Broadway-i épülete előtt New Yorkban. Az arra járók közül sokan megálltak és érdeklődve figyelték a nem mindennapi előadást. A Biblia kiadását közvélemény-kutatás előzte meg, amelyből kiderült, hogy a Bibliát olvasó emberek sokkal kiegyensúlyozottabbak, mint azok, akik nem veszik azt a kezükbe. Az is érdekes, hogy a megkérdezetteknek legalább 72 százaléka igényelte egy mai, köznapi nyelven készült szentírásfordítás megjelenését. A fordítók remélik, sikerült eleget tenniük ennek a kívánságnak. *(Bibelreport)*

Kanada – Ha már az amerikai kontinensen járunk, említsük meg azt is, hogy az elmúlt évben a kanadai buszmegállók és metróállomások neonfényes, nagyfelületű reklámjai hosszú ideig Bibliát áb-

rázoló képekkel voltak tele. A protestáns Kanadai Bibliatársulat (CBS) megalakulásának kétszáz-éves évfordulója alkalmából reklámkampányba kezdett azzal a céllal, hogy lehetőleg minél több emberben keltse fel a Szentírás iránti érdeklődést. A közel 500 metróállomáson, 122 helyközi autóbusz-megállóban és a nagyobb városok közlekedési eszközein elhelyezett reklámokon olyan mondatok voltak olvashatók a Biblia fotója felett, mint »Olvastál-e mostanában egy jó könyvet?« vagy »A Biblia a bestseller-lista élén már több mint százezer hete!« stb.

A reklám az emberek többségében pozitív visszhangra talált. »Korábban sohasem keresték fel annyian Társulatunkat« –, nyilatkozta egy munkatárs – »mint a kampány idején. Az egyik utcai rendőr például azt mondta nekem: „Ami ma a világban és így a munkám ideje alatt az utcán történik, korántsem tölt el örömmel. De amikor elmentem az egyik ilyen plakát előtt, megmagyarázhatatlan béke költözött a szívembe.” « (*Bibelreport*)

Végül három új könyvről – Bár néhány év eltelt már azóta, hogy a két amerikai újságíró megjelentette hírhedtté vált könyvét,

mely magyarul is két kiadást ért meg (Mi az igazság a Holt-tengeri tekercsek körül?), a **Kumrán körüli vita** azóta sem sokat csillapodott. Németországban például évente legalább négy-öt új könyvvel örvendeztetik meg az érdeklődő olvasót a kiadók, amely e témával foglalkozik. Nem lehet csodálkozni tehát azon, hogy a legutóbbi könyvnek, *Rudolf Schweickhardt: Jesus von Narareth oder Jesus von Qumran? [Názareti vagy kumráni Jézus?]* (*Edition Anker im Christlichen Verlagshaus, Stuttgart 1995., DM 14,80*) egyik célja az, hogy az olvasót eligazítsa az eddig megjelent könyvek között. Írásának utolsó harmadában 20 olyan művet ismertet, amely az utóbbi négy évben e témában jelent meg. Nem csak tartalmukat foglalja röviden össze, hanem a kutatási eredmények fényében értékeli is azokat. A könyv első része a kumráni települést mutatja be, majd röviden rátér az ott talált leletekre. Hosszabban boncolgatja azt a feltevést, hogy Jézus eltöltötte-e hosszabb-rövidebb időt e közösségben. Erre közvetlen bizonyíték máig nincs, a kérdés föltevői csakis Jézus szavaira illetve a Kumránban megtalált szövegek összehasonlítására alapozhatnak. (*Bibelreport*)

Szerte a világon nagy sikert arat írásaival az »isteni úrhajósok apostola«, **Erich von Däniken**, aki könyveiben azt az elméletét igyekszik bizonyítani, hogy a Bibliában elbeszéltek sok, rendkívüli esemény (jelenések, elragadtatások stb.) földünkre érkező »isteni« idegenek űrbéli látogatásainak emlékét őrzi. Ha hinni lehet kiadója reklámjának, könyvei eddig 51 millió példányban jelentek meg szerte a világon, 28 nyelven. Ez mindenképp bámulatra méltó teljesítmény, elismerést érdemel még azoktól is, akik kétkedve fogadják meghökkentő téziseit. De míg eddig von Däniken vizsgálódásai csak a kultúrtörténeti műemlékek vagy a régészeti kutatások kevésbé elvont eredményeire szorítkoztak, újabban szívesen folyamodik vallási szövegek magyarázatához. Teológiai ismeretek hiányában mindezt csak műkedvelői szinten teheti, legújabb könyvében mégis messzebbre merészkedik (*Der jüngste Tag hat längst begonnen* [Az utolsó napok rég elkezdődtek], Bertelsmann-Verlag, 1995., DM 44). Így például az Újszövetségi szentírásban, az ókor legjobban áthagyományozott könyvében »több ezer nehe-

zen megoldható hibát« talál. Azt azonban elhallgatja vagy talán nem is hallott róla, hogy az esetek túlnyomó többségében csak minimális eltérésekről, elírásokról van szó. Bizonyítás nélkül, közönséges arroganciával tolja félre biblikus szentírástudósok évszázadokon keresztül tartó fáradozását, amellyel a szöveg értelmének kifejtésén munkálkodtak. Mindaz, amit létrehozta, »... a kiművelt koponyák ellenére semmit sem ér«, hangzik sommás ítélete. Az a helyes, – írja néhány oldallal később, – ha szó szerint vesszük, vagy szükség esetén átértelmezzük az általa »megváltoztatottnak« és »elferdítettnek« tartott szövegeket (köztük a szentírásiakat is). E megdöbbenően egyszerű módszer alkalmazásával von Däniken arra a következtetésre jut, hogy »értelmes lények« jártak itt a földön és megígérték visszatértüket. Mindegy, hogy a Biblia, a Mormonok Könyve vagy a Korán szövegével, esetleg apokrif irattal van dolga, mindegyik a korábbi könyveiből már jól ismert, és úgy látszik örök téziseihez vezeti őt vissza. (*Bibel-report*)

Askelon, ősi kultúrák tanúja¹

Askelont Izrael középső részén találjuk, Tel Avivtól délre mintegy 55 km-re. Szívesen látogatják azok, akik a történelmi gyökereket keresik a Szentföldön, vagy akik tengerparti üdülésre vágnak.

A város hajdani dicsőségét stratégiai helye alapozta meg, hiszen a tengermenti út (Via Maris: Damaszkusz-Egyiptom között) fontos pontján feküdt, a szárazföldi kereskedelem és a tengeri hajók útjainak találkozásánál. Már több mint 5000 évvel ezelőtt nagy várossá lett, tehát a világ egyik legősibb városa.

A nagyszabású ásatások számos emléket tártak fel. A legjelentősebbek közül való az a 3500 évnél régebbi ezüstözött bronz borjú-szobor, amely távoli rokona lehet a bibliai aranyborjúnak. A 10 cm hosszú szobrocskát egy agyagedényben találták, egy kb. Kr.e. 1550-ben – tehát a zsidók Egyiptomból való kivonulása előtt – lerombolt szentély bejáratánál. Ebben az időben a város a Földközi tenger egyik legnagyobb és leggazdagabb tengeri kikötője volt. Ma is megcsodálhatjuk megerősített, 2,5 km-nél hosszabb védőgátjait.

Askelon hamar virágzó kikötővé és mezőgazdasági központtá fejlődött. Körülbelül a zsidók kánaáni letelepedésével egyidőben egy új népcsoport szállta meg a tengerpartot, rémületet keltve az Egyiptomba vezető út mentén. E »tengeri népek« egyike, a filiszteusok ellenfeleivé lettek Izrael törzseinek. Askelon – Asdoddal, Ekronnal, Gázával és Gáttal együtt – egyike volt a filiszteusok jelentős városainak. Uralkodóikat »fejedelmeknek« vagy kapitányoknak (*seraním*) nevezték.

A bírák korában a nagyerejű Sámson – miután egy filiszteus lány rászedte – Askelonban 30 férfit ölt meg (Bír 14,19). Az ezt követő években Sámson sikerrel harcolt a filiszteusok ellen, de voltak kalandjai asszonyaikkal is. Ehhez a vidékhez kapcsoló-

¹ Brien Southerland cikke nyomán (*Holyland*, 1995/dec.).

dik Sámson és Delila története; könnyű elképzelnünk őket a tengerpart szép tájain.

Amikor Saul király a filiszteusok elleni csatában meghalt, Dávid így siratta: »...Ne híreszteljétek Askelon utcáin, a filiszteusok lányai ne örüljenek...« (2 Sám 1,20).

A filiszteusok és izraeliták között évszázadokig folytatódtak a harcok. Amikor Izrael népe vétkezett, a filiszteusok föigázták őket vagy uralkodtak fe-

löttük. »Izrael fiai újra azt tették, ami gonosznak számít az Úr szemében, és az Úr negyven évre a filiszteusok kezébe adta őket« (Bír 13,1).

Történelmi távlatból mégis rövid idő volt az a 600 év, amely után a babiloniak lerombolták a filiszteusok városait és – miként a zsidókat – őket is fogságba hurcolták. A zsidók visszatértek, a filiszteusok azonban végleg eltűntek a történelemből.

Askelont a babiloni hadsereg közel 2600 évvel ezelőtt olyan gyorsan pusztította el, hogy a régészek abban az állapotban találták meg a várost, amint azt a porrétegek beborították. A pusztulás megfelel Jeremiás szavainak: »elnémul Askelon«, és az Úr kardot rántott Askelon ellen (Jer 47,5-7).

A város stratégiai helyzete miatt hamarosan újjáépült, ezúttal a perzsák jóindulatát élvező föníciaiak uralma alatt. E kor legmegragadóbb emléke a tengerparton elterülő kutyatemető. Ilyen kevés van a világon, s egyikük sem olyan nagy, mint Askeloné. Eddig mintegy 700 kutya csontvázát tárták fel. Az ásatások vezetői feltételezik, hogy a kutyákat szent állatnak tartották és fontos szerepük volt a gyógyító szertartásokban.

Van egy figyelemreméltó tény, ami e kortól máig is érvényesül. Akkor Askelon volt a föníciai (és így a hellénista, tehát nyugati) civilizáció déli határa. Gázában – alig 20 km-rel délebbre –

már az arab sivatag lakói telepedtek le, meghonosítva a keleti arab kultúrát, s így gátat vetettek a föníciai kultúra továbbterjedésének. Ez az elhatárolás ma újra megjelent, és jól érzékelhető az izraeli Askelon és az autonóm palesztin Gáza város gyökeres eltérésében.

Amikor Nagy Sándor Izraelt elfoglalta, hatalmas tengeri kikötője miatt Askelont is meghódította. Miután a zsidók a Makabeus testvérek vezetésével lerázták a görög igát, Askelon autonóm várossá lett, s mint ilyen, pénzverési jogot is kapott. Júdeában sok itt vert pénzermét találtak; ez mutatja, hogy az askeloni pénz a zsidóság körében elterjedt pénznem lehetett.

Bár az Újszövetség nem említi, Askelon az újszövetségi korban is jelentős város volt. Egy legenda szerint Heródes király (Kr.e. 37-4) itt született, s ez magyarázza, hogy miért épített a városban pompás épületeket, fürdőket, fényes palotákat és vízvezetéket. Askelon a rómaiak idején érte el jólétének csúcsát. Adómentességet élvezett, ami csak néhány levantei ['keleti'] város kiváltsága volt.

Askelon Nemzeti Parkja – a régi városok feltárt gazdag emlékeivel – a mai várostól délre fekszik a tengerpart mentén. Az út a főbejárat után keresztezi a 12. századi, a keresztések korában épült város falát. Ennek a falnak részét képezték a part sziklái és ledöntött római-kori gránitoszlopok is. Több most folyó tengerparti ásatás kutatja a bibliai kor emlékeit. A vezető régészek remélik, hogy rövidesen feltárják az ősi kánaáni városkaput. A park egyik leglátványosabb része a szoborgyűjtemény több római szoborral és márvány domborművel. A szépen gondozott parkban több régi templom romjai is láthatók.

Askelonban mind a bizánci, mind a későbbi iszlám korban virágzó élet folyt, s a zsidók mindkét uralommal békés összhangban éltek. A keresztések szentföldi pusztításai korában azonban menedék-várossá vált. Hol a muzulmánok, hol a keresztények foglalták el, míg 1270-ben a muzulmánok végleg elpusztították. Helyén épült az arab Migdal falu, amely az 1948-as függetlenségi háborúban egyiptomi támaszpontként szerepelt. Askelont 1953-ban építették újjá izraeli városként.

Balthazár Zsolt:**Ötödik evangélium**

A magvető (Mt 13,4-9; Mk 4,3-9; Lk 8,5-8)

Egy szép tavaszi nap reggelén Jézus néhány tanítványával egy templom előtt állt. A szertartásnak éppen vége volt, a résztvevők meghallgatták a tanítást, és elindultak haza. Jézus tanítványaihoz fordult, és így tanította őket:

„Nézétek, valamennyien meghallgatták az Atya üzenetét, és elfogadták azt. Most hazamennek, és vajon mit fognak tenni?

Az a fiatalember ott például szívében az isteni tanítással hazamegy, és az előszobában az anyósába botlik. Az anyós a vasárnapi ebédet főzi, szárazbab levest fokhagymával. A lakásban fokhagymaszag úszik. A fiatalember szereti ugyan a bablevest, de a fokhagymát nem, azt utálja – az anyósá. nemkülönben. Elfelejt hát mindent, a mennyei Atyát, a megbocsátást, a szeretetet, ordít és sértegetni kezdi felesége anyját, gyermekei nagyanyját. A tanítás, amit itt a templomban kapott, nem vert benne gyökeret.

Vagy nézétek azt a másik fiatal! Ő nemse kára házasságot fog kötni szíve választottjával, aki nem nagyon vágyik az örök boldogságra, itt kíván boldogulni. Összeházasodnak majd, és jönnek a gondok. Boldogok lesznek, de ehhez sokat kell dolgozniuk. Eleinte csak az esték mennek rá, később a szombatok és a vasárnapok is. Lassan elkészül a lakás, meglesz a bútor meg az autó, sőt gyermekük is születik. S egyszer majd a picit – sok-sok év múlva – megkérdi, miért kell jónak lenni, – és akkor már nem is na-

gyon tudnak majd válaszolni rá. A hitük elfogyott, mint ahogy a hó tavasszal elolvad.

Aztán nézétek azokat ott – mutatott át a túlsó oldalra Jézus, mert a nép akkor már kezdett elszéledni, – ők is hallották az Atya üzenetét. Talán aszerint fognak élni is és cselekedni. De belülről egyre közömbösebbé válnak. Hallgatják a hitetlenség hitvallását, és egy kicsit hitel is adnak neki. Hinni fognak egy istenben, sőt talán az Istenben is, de nem ám az Atyában, hanem valami elvont, száraz, személytelen, tankönyvíví valakiben, – aki talán már nem is Valaki, hanem valami, – mert..., mert így egyszerűbb, könnyelmesebb. Nem kihívás a világgal szemben, nem kíván teljes embert. Hitetlenek? Nem, mert egyrészt a formáknak eleget tesznek, másrészt annyi minden új dolgot elhisznek, többet is, mint amennyit én kívánok tőlük, hogy higgyenek.”

Tanítványai közbeszóltak: „De Uram, ez borzasztó! Hát rajtunk kívül mindenki így fogadja a tanításodat?”

„Dehogyan” – mosolygott Jézus. – „Akkik eltérnek tőlem, azok is, akarva-akaratlanul, az Isten országának eljöveteleit szolgálják. Mit gondoltok, hogyan érhetné el az életszentséget az az anyós, ha a veje nem kínozná?

Másodsor: ki mondta itt nektek azt, hogy akikről beszéltem, azok végül nem jutnak el Atyámhoz?

Harmadszor pedig: ne gondoljátok azt, hogy ott nektek bérelt helyetek van!”

Kálditól a Neovulgátáig

Terveink szerint még ez évben megjelenik Társulatunk kiadásában a Káldi-féle katolikus szentírásfordításnak az eredeti szövegek és a Neovulgáta alapján javított szövege. Ebből az alkalomból cikksorozatban ismertetjük a kiadás távolabbi és közelebbi előzményeit. Első két alkalommal azt a cikket közöljük (eredeti formájában, a forrásokra utaló lábjegyzetek elhagyásával), amely a Káldi-féle fordítás előző revíziója alkalmából, 1935-ben jelent meg a Theologia folyóiratban (Theologia, 1935/2., 142-156.o.).

Hermann Egyed

SZÁZÉVES KATOLIKUS MAGYAR BIBLIA- FORDITÁSI KISÉRLETEK.

A magyar katolicizmusnak nagy ünnepe volt, amidőn az elmúlt évben tudós biblikusok évtizedet meghaladó, megfeszített munkájának gyümölcseként egyszerre kétféle kiadásban az új magyar bibliafordítás utolsó kötete is megjelent. A bíboros-hercegprímás ezt az eseményt a katolikus hitélet szempontjából méltán oly fontosnak tartotta, hogy a Szent István Akadémia szept. 22-iki ünnepi ülését egészen ennek szentelte, amikor is a tudós munkatársak egyike, Pataky Arnold egyet. tanár érdekesítő beszámolót tartott a legújabb fordítás történetéről.

Nem lesz tehát érdektelen visszaemlékeznünk arra, hogy kereken száz éve annak, hogy 1834—36-ban is új fordítás került a magyar kat. közönség kezébe br. Szepesy Ignác pécsi püspök szerkesztésében és neve alatt. Ezt a fordítást évtizedekre visszamenő, eddig részben ismeretlen kísérletek és vajdások előzték meg, de Szepesy fordítása sem elégítette ki az igényeket.

Káldi György ősi bibliafordításának harmadik kiadása 1782-ben jelent meg. Ez a fordítás a 19. század második évtizedére már majdnem teljesen elfogyott. Magában véve tehát sürgősen szükséges volt egy

Kálditól a Neovulgátáig

új kiadás vagy fordítás elkészítése. Azonban ennek nagy akadályai voltak. Ekkor (1811-ben) tört ki ugyanis Kazinczy híres epigrammái nyomán teljes nyíltsággal és elkeseredéssel a nyelvújítási harc. Nem látszott tehát ajánlatosnak elsietni az új szentírásfordítást. Az kétségtelen volt mindenki előtt, hogy Káldi javításra szorul, de a nyelvújításnak még kavargó, tisztulatlan forrásaiból mégsem lehetett meríteni a szó-kincset egy olyan könyv számára, amely a tudósok harcaitól távolélő, azokat meg sem értő néptömegek számára is készült, előreláthatólag évtizedek használatára.

Egy másik akadály, amely az új magyar bibliafordítás útjában állott, egyházpolitikai volt. A kormány rideg és hajthatatlan pénzügyi politikája ugyanis a napoleoni háborúk költségeit részben úgy fedezte, hogy a magyar főpapi javadalmakat nem töltötte be és az interkaláris jövedelmeket a kincstár számára foglalta le. Árván állott a magyar Sion is 1799-től, Batthyány prímás halálától 1808-ig, amikor Ferenc király megtette a 22 éves Károly Ambrus főherceget prímásnak. De az ifjú prímás már a következő évben tragikus hirtelenséggel elhunyt. Megint hosszú évekre szóló széküresedésre volt tehát kilátás és a meddig a magyar hierarchiának nem volt feje, az új bibliafordítás ügye sem igen juthatott dülőre.

Pedig nagy veszedelmek leselkedtek ezenközben a tapasztalatlan hívőkre a katolikus biblia hiánya miatt. Br. Fischer István egri érsek 1818-ban esperesei jelentéséből megdöbbenve vette tudomásul, hogy plébániáinak legnagyobb részében nincsen Szentírás és nem egy helyen papjai protestáns bibliákat használnak. Az angol protestáns biblia-társulat példájára, amely 10 év alatt a világ minden részében másfél milliónál több bibliát osztogatott szét, 1812-ben nálunk is megalakult egy ilyen társaság. 1817-ben is 2000 példányt osztottak szét ebből az olcsó és Jordányszky Elek kanonok szerint «kellemetes magyarságú, formázatú» Károli-bibliából. A király ugyan 1816-ban megtiltotta ezek terjesztését, de mit használt ez? Keserűen írja Jordányszky gr. Széchenyi Ferencnek: «Azt tartom én, tsekély vélekedésem szerint, hogy ŐFge tilalmazásai sokszor hasonlók azokhoz a tűz ellen való intézetekhez, a mellyek a gyulladások után történnek».

Ennek a két férfiúnak a lelkét égette legjobban a magyar katolicizmus szégyene, hogy nem tud híveinek kezébe Szentírást adni. Szé-

chenyi ekkor már rég megtette a fordulatot a bensőséges, vallásos élet-hez, hiszen már 1806-ban közbeszéd tárgya volt ez irodalmi és politikai körökben és a nemes gróf ekkor (1817-ben) már benső barátságban élt Bécs apostolával, Hofbauer Szent Kelemennel. Itthon viszont Jordánszky volt a Bécsből hozzánk is kiáramló egyházas megújulás exponense. Évekig tárgyalnak erről a nagy témáról egymás között és Fischer érsekkel, aki primás híján, mint rangidős érsek képviselte a magyar hierarchiát egyházi és politikai ügyekben. Tervezgetéseik kettős irányban folytak: segíteni kell a pillanatnyi szűkségen és nyélbe kell ütni az új kiadást is.

Az első cél volt a sürgősebb. Ezt csak úgy lehetett elérni, hogy akárhol is található, összevásárolják a Káldi-biblia még fellelhető példányaait. Jordánszky megtudta, hogy a budai nyomdánál még akad 400 példány és ezeket Sághy nyomdakurátor Jordánszky útján felajánlotta Széchényinek, aki már előzőleg 4000 ft-t adott Jordánszkyknak a biblia céljaira. Nemsokára Fischer érsek is megtudta ezt a kedvező lehetőséget, csak azt nem tudta most még, hogy ki a bőkezű mecénás, mert Széchényi nem engedte meg, hogy Jordánszky az ő nevét megnevezze. Jordánszky-nak az volt a propozíciója, hogy a 4000 ft-ból nemcsak a felajánlott példányokból kell annyit venni, amennyi futja, hanem ki kellene nyomtatni az «Oktató Intés»-t is, amelyet Káldi annak idején az első kiadás elé tett. Azután ingyen kell szétosztani a bibliákat a szegényebb plébánosok között, de úgy, hogy a Széchényi-patronátus plébániáinak mind jusson.

Káldi az «Oktató Intés»-ben a Károli-féle protestáns bibliafordítás tévedéseit szedte sorjába. Jordánszky eleinte igen kardoskodott ennek újranyomatása mellett, Fischer érsek azonban ellenezte. Meg is írta Széchényinek, hogy sokat csatázik Jordánszkyval ebben a kérdésben. Neki az volt a felfogása, hogyha Széchényi is kívánná, akkor is át kellene dolgozni. Azonban ajánlatos volna egészen elhagyni, mert a protestánsok az érsek megfigyelése szerint már elhagyták a Károli-bibliából a katolikusellenes előszavakat és glosszákat, már pedig az «Oktató Intés» főleg ezek ellen irányult. Kinyomatása tehát csak felesleges kontroverziákat okozna. De különben is annyi történeti, exegetikai és fordítási tévedés van benne, hogy átdolgozása után már alig lenne Káldi művének nevezhető. Káldi második kiadásában, melyet a jezsuiták

Kálditól a Neovulgátáig

készítettek Nagyszombatban (1732), már szintén nem volt meg. Az érsek egy későbbi leveléből kitűnőleg Nováky József kanonokkal és Lovassy Ferenc ferencessel az «Oktató Intés» ezen tévedéseit tűhegyre is szedette és elküldte Jordánszkyknak is, aki végre maga is engedett, mert belátta, hogy a cenzura a változatlan újnyomást úgy sem engedélyezné és a huzavona csak késleltetné a meglevő példányok kiosztását. Közben pedig elfogyott a nyomdánál még megmaradt 37 példány biblia, az ezután jelentkező vevőknek pedig azt mondták, hogy Fischer érseknél van 400 példány. Az érsek tehát sürgette az engedélyt ezek szétosztására. 1818 márciusában azután sor is került erre. Fischer a példányokat beköztette, majd Jordánszkyval egy tervezetet készíttetett a szétosztásra. E szerint kimaradtak a fogarasi, nagyváradi, munkácsi és körösi g. kat. egyházmegyék, továbbá a zágrábi, diakovári és szepesi latin egyházmegyék, mert nem volt magyar nyelvű plébániájuk. A legtöbb (50 pld.) jutott a tervezet szerint Esztergomnak, a legkevesebb Nyitrának (5 pld.) és Besztercebányának (2 pld.). Külön 20 példányt szánt Jordánszky a Széchenyi-plébániáknak.

A pillanatnyi szükségén tehát a lehetőséghez képest segítve volt. De már ezen tárgyalások előtt tárgyalt Széchenyi Jordánszkyval egy egészen új bibliakiadás elkészítéséről is. Jordánszky már 1816 végén érdeklődött ennek költségeiről a nagyszombati nyomdánál. Kötetlenül 10.000 ft-ba került volna. Jordánszky annyira szívén viselte ezt az ügyet is, hogy nem szívesen vette a hírt, hogy a pesti központi szeminárium rektorául őt emlegetik, «mert kitsoda viselné gondját a nagy munkának itten a Tóthság FőVárossában». Az «Oktató Intés» kérdése természetesen most is felvetődött és Jordánszky végig kitarzott amellett, hogy legalább javított formában kellene kiadni. Ennél is fontosabb volt azonban Fischer és Jordánszky vitája az új kiadás milyenségéről. Jordánszky nemcsak az «Oktató Intés»-hez ragaszkodott, hanem azt is kívánta, hogy az új kiadást jegyzetekkel is el kell látni, amelyek Káldinál eddig hiányoztak. Az érsek viszont azt erősítette, hogy az egyház tilalmát a jegyzetnélküli kiadásról nem lehet olyan szigorúan értelmezni, hogy sürgős szükség esetén ne lehetne tőle eltérni. Hiszen eddig Káldiban sem voltak jegyzetek, amelyeket az «Oktató Intés» nem pótol, de nincsenek a Migazzi-féle osztrák, az új német és néhány olasz és francia fordításban sem. Mivel éppen a jegyzetek kérdése előreláthatólag kése-

delmessé tette volna a kiadás elkészítését, Fischer 1818 jún. 11-én körkérdest intézett az összes egyházmegyéhez : 1. változatlan vagy átjavított kiadásban jelenjen-e meg Káldi, 2. legyenek-e benne jegyzetek.

Az egyházmegyék válaszi meglepően gyorsan futottak be. Október végére már együtt voltak. Jele volt ez annak, hogy a bibliakérdés megoldását mindenütt égetően szükségesnek tartották. Kilenc egyházfő Káldi változatlan kiadását sürgette, köztük a nyitrai püspök megokolásában utalt a nyelvújító harcra is. Nyolcan a sürgősségre való tekintettel csak az avult kifejezések kijavítását ajánlották. Közöttük igen egészséges gondolatot vetett fel Somogy Lipót szombathelyi püspök : csak annyi példányt kell nyomtatni, amennyi a nyelvújítás lezajlásáig elegendő lesz, hogy azután majd egészen újat lehessen készíteni. A nyelvújítók szavaitól félt a zágrábi püspök is. Csak Rudnay Sándor erdélyi püspök kardoskodott egészen határozottan az eredeti források alapján készítenő új fordítás mellett. Hozzája csatlakozott a váci káptalani helynök is. Sokkal egységesebb volt a felfogás a jegyzetek dolgában. Csak hárman indítványozták, hogy a sürgető szükség miatt jegyzetek nélkül kell kiadni, a többi mind jegyzetes kiadást kívánt, sőt Rudnay azt tartotta, hogyha a munkát több ember között szétosztják, még az «ismeretlen mecénás» által adományozott 400 példányhoz is lehetne pótlólag jegyzeteket készíteni.¹

Fischer érsek a Káldi-biblia átjavításához munkatársat keresett és ezt megtalálta az expaulinus Verseggy Ferencben, akivel valamikor együtt tanult az egri szemináriumban. Verseggy már 1819 márc. 19. előtt benyújtotta Fischernek a bibliajavításról szóló elveit. Elkeseredett ellensége volt a nyelvújításnak, amelyet protestáns munkának tartott és ezért csak helyesrési javításokat javasolt. Nem kell engedni, hogy a katolikusok bibliája a «calvinitás, reformált, azaz deformált és romlott magyarságnak akár régi, akár mostani hibáival megkorcsíttasson, mintha nekünk a Reformátusok oskolájába kellene járnunk Magyarul tanulni» — írja 1819 dec 20-án jóbarátjának, Horváth János veszprémi kanonoknak.

A munka azonban nem indul meg. Híre jó, hogy kilencesztendős széküresedés után végre ismét prímást kap az ország. Fischer érzi, hogy nem ő lesz. Igen «ultramontán» híre van a bécsi udvarnál. Ez láthatólag elkeseríti az öreg érseket, de még inkább az, hogy a király nem tartja eléggé bőkezűnek. Mindinkább tartja magát a hír, hogy az erdélyi

Kálditól a Neovulgatáig

püspök, Rudnay fog a magyar hierarchia élére kerülni. Fischer azt tanácsolja tehát Széchenyinek, hogy el kell halasztani az új Szentírás dolgát is addig, amíg az új prímás meg nem lesz, az majd nagyobb tekintéllyel tudja a dolgot irányítani. 1819 júl. 12-én azután meg is jön Rudnay ki-nevezése.

Bár a közvélemény még nem tudott róla, Fischer tudta azt is, hogy nemzeti zsinat is van készülõben, hiszen õ volt az, ki Somogy Lipót szombathelyi, Kurbély György veszprémi és Vurum József, akkor még székesfehérvári püspökkel együtt kérte a királytól, hogy az általános erkölcsi romlás megszüntetésére engedje meg nemzeti zsinat összehívását. Közelfekvõ volt tehát a gondolat, hogy a Biblia fontos kérdése is a zsinatra maradjon.

Széchenyi még nagy érdeklõdéssel figyelte a nemzeti zsinat elõkészületeit. Érsekbarátja hûségesen tudósította a királyhoz beadott memorandumról és ennek eredményérõl. A zsinatot azonban már nem érte meg, 1820 dec. 13-án halt meg. De nem érték már meg Somogy püspök és Fischer érsek sem, akikkel a gróf a Biblia ügyében annyit levelezett. Mindketten a zsinat megnyitásának küszöbén húnytak el: Somogy 1822 febr. 20-án, Fischer pedig júl. 4-én. A Nemzeti Múzeum, a Széchenyi-könyvtár megalapítása mellett bizonyára nagy lelki örömmel szemlélte volna a nemes gróf, ha egy másik kedves terve, egy elsõsorban papok közt jó könyveket ingyen osztogató ú. n. «könyvintézet» megvalósult volna. A terjesztendõ könyvek közt lett volna a Szentírás is. A tervbõl nem lett valóság, de Széchenyi emlékét az ötvenes években a Dunántúlon, plébániákon itt-ott még fellelhetõ Káldi-bibliák is ébrentartották.

* * *

Az 1822 szept. 8-án megnyílt pozsonyi nemzeti zsinat királyilag jóváhagyott és elõírt 8 pontjában az ötödik pont valóban a bibliafordítás kérdése volt.

Hogy a zsinatnak minél nagyobb eredménye legyen és tárgyalásai túlságosan el ne húzódjanak, Rudnay prímás még 1821-ben elrendelte, hogy minden egyházmegye elõzetes tanácskozáson vegye tárgyalás alá a 8 pontot, mégpedig úgy, hogy elõször az esperesi kerületek tárgyalják meg õket, a megbeszélések jegyzõkönyveit azután a püspökök az egyházmegyei zsinatokon foglaltassák össze mint papjaik nézeteit és kíván-

ságait a nemzeti zsinat számára egy közös projectumban. Ezeket az esperesi coronákat és egyházmegyei zsinatokat még 1821-ben mindenütt meg is tartották, s ilyenformán a nemzeti zsinat valóban a legteljesebb képet kapta az egész magyar papság kívánságairól. A jegyzőkönyvekből látszik, hogy a vidéki papság is égető problémának tartotta a bibliafordítás kérdését. Kísérjük figyelemmel ebből a szempontból a legtekintélyesebb egyházmegyéek egyikének, a veszpréminek tárgyalásait.

A veszprémi egyházmegyei zsinat — széküresedés lévén — Hornyik János káptalani helynök elnöklete alatt folyt le 1821 szept. 26-án és 27-én. Ezen már ott feküdtek az esperesi kerületi jegyzőkönyvek is, egytől-egyig igen alapos és komoly elaboratumok. A kaposvári és tapolcai kerület kivételével (az utóbbi jegyzőkönyve csonka) az összes kerületek részletesebben szóltak a bibliafordításról is. Túlnyomó többségük (15-ből 9) Káldi javított kiadása mellett foglalt állást. Egészen határozottan új fordítást tulajdonképpen csak négy kerület kívánt; ezek közül három még bilinquis (latin-magyar) kiadást is sürgetett. De a négyből pl. a keszthelyiek is azt proponálták, hogy az új fordítás maradjon jobb időkre, a sürgősségre való tekintettel most Káldi javított kiadását kellene megismételni. A javítás csak az avult kifejezések elhagyására és a helyesírás átkorrigálására szorítkozzék. A legtöbb kerület azonban jegyzetes kiadást kívánt. Akadt olyan, amelyek minden könyv elé a szerző rövid életrajzát és a könyv tartalmát kívánta. Az eddigi egykötetes kiadással sem volt megelégedve több kerület: nyolcad- vagy negyedív nagyságú alakot proponáltak több kötetre szétozstva. A cseszneki kerület az öreg olvasókra még abban is figyelemmel volt, hogy öregbetűs nyomtatást sürgetett. Mintáknak Brentano, Schnappinger, Schwarzl és Sailer kiadásait ajánlják.

A nyelvújítás őket is aggodalommal töltötte el. Hangsúlyozzák, hogy még meg nem honosodott szavakkal (verbis civitate nondum donatis) élni nem szabad, nehogy — a devecséri kerület szerint — «in tanto novitatum pruritu ipsum Verbum Dei in reformationis suspicio-nem veniat». Ezért a nagykanizsaiak egyenesen tiltakoznak ellene, «ne recentiores grammatici patrii novisandi cupiditate abducti accedant, hacque ratione novam editionem moderna magis obscuram reddant, verbo: vigilandum, ut sensus et ordo antiquus remaneat». A keszthelyiek pedig, akiknek protocolluma különben is egyike a legrészlete-

sebbeknek, nyilatkoznak is, hogy kikre kell az okvetlenül szükséges és példákkal illusztrált javításokat bízni. Ezek Tumpacher József, a pesti egyetem egyik bibliikus tanára, Döme Károly pozsonyi kanonok, Fejér György, Pázmándi Horváth Endre tégi plébános és Mayer József székesfehérvári plébános, a kiváló szónok. Segítségükre lehetnének Virág Benedek és Verseghy Ferenc.

Az esperesi jegyzőkönyvekből készített közös projectumot Hornyik vikárius okt. 13-án már elküldte a prímásnak. Ez a kerületek többségének véleményét tükrözte vissza, sőt azt kívánta, hogy a javított kifejezésekhez jegyzetben mindig oda kell tenni a régi Káldi-féle alakot, nehogy a nép megzavarodjék és a protestánsok ne mondassák, hogy a katolikusok megváltoztatták a Szentírást. «Omni grammaticorum metu et sollicitudine insuperhabita» kell eljárni. Egyenesen Horváth János kanonok, a későbbi fehérvári püspök kezét kell abban látnunk, hogy a közös projectum kiegészítője kifejezetten Verseghy bibliafordítási elveit kívánja zsinórmértékül, amelyeket egy értekezésben fektetett le. Belekerült a projectumba a jegyzetek, rövid bevezetések, kényelmesebb alak (4°) követelése is.

Amint a veszprémi esperesi kerületek állásfoglalása nem volt egységes, úgy ágazott szét az egyházmegyei zsinatok véleménye is. Voltak, amelyek egészen új fordítást kívántak, de sokan Káldi mellett foglaltak állást. Egyben megegyeztek, hogy jegyzetes kiadás volna kívánatos. Az «Oktató Intés»-ről azonban már nem esett szó, amint-hogy — úgy látszik — Jordánszkyknak már nem volt szerepe a nemzeti zsinaton a bibliakérdésben, sőt azon részt sem vett.

(Folytatjuk)

Latin részek a szövegben

35.o. 2. bek.: in tanto novitatum... [nehogy] az újdonságok nagyfokú keresése Isten Igéjét a reformáció gyanújába keverje

ne recentiores... *nehogy az újítás vágyától hajtott újabb hazai nyelvészek rászabaduljanak, és ilyen alapon a modern kiadást inkább csak homályossá tegyék*

36. o. 1. bek.: omni grammaticorum... *a nyelvészek mélységes elővigyázatosságát és pontosságát hordozva [kell eljárni]*

OLVASÓINK KÉRDEZIK

A kérdésre Keresztes Pál teológiai tanár válaszol.

 Kérdés: A Jn 3,22 szerint Jézus is keresztelt (mint Keresztelő János), a Jn 4,2 szerint viszont Jézus maga nem keresztelt. Hogyan oldható fel ez az ellentmondás?

Válasz: A Jn 3,22-30 valóban leírja Jézus keresztelői tevékenységét Júdeában. Ez a rész abba a beszámolóba illeszkedik bele, amelyet az evangélista el akar mondani. A jeruzsálemi tartózkodás (2,13-25) után Húsvétkor Jézus felkerekedik és a Nikodémussal való beszélgetést követően (3,1-12) Júdeába indul. Itt keresztel ő és tanítványai is, csakúgy mint Keresztelő Szent János (3,22; 4,2). Elhagyva ezt a vidéket egy bizonyos idő után (4,1k) Galileába vonul vissza Szamarián keresztül. Két okból kerül megemlítésre Jézus júdeai működése, hisz ez az előfeltétele a János-tanítványok panaszainak, másrészt pedig alkalmat szolgáltat arra, hogy a Keresztelő utoljára tanúságot tegyen (3,27-30). Az evangélista érdeklődése valójában erre irányul.

Jézus keresztelő tevékenységének helye közelebbről nincs meghatározva. Tény azonban, hogy szemben a Keresztelővel a Jordán nyugati partján marad. János a Jordánon túl tevékenykedik. Ekkor keresztel tehát Jézus is, illetve ahogy ezt a 4,2 korrigálja, ezt teszik az ő tanítványai. Azért is meglepő ez a ténymegállapítás, mert a szinoptikus evangéliumok hagyománya szerint Jézus keresztelési parancsával csak a feltámadást követően találkozunk (Mt 28,19; Mk 16,16). Ebből persze nem lehet következtetni a hír történetietlenségére, sem pedig arra, hogy Jézusnak az elválásig nem is volt más célja, mint a Keresztelőnek.

Jézus elismerte előfutárja keresztelői tevékenységét, illetve maga is beállt a keresztelők sorába. A keresztelésnek számára azonban aligha lehetett ugyanaz a jelentése, mint Keresztelő János számára. Az ő örömhíre messze túlmutat – a Mk 1,14k alapján – a Keresztelő bűnbánati prédikációján. Jézus a maga küldetését összehasonlíthatatlanul magasabbrendűnek és egyedinek tekinti. Nem is hajlandó Jánossal együtt keresztelni; Jézus az ő keresztelésének valamiféle előkészítő jellegét tulajdonította, hogy ez az áthidalás eszköze legyen, hogy hallgassanak az ő hívására. Így aztán hamarosan abba is hagyta a kereszt-

Kérdezz-Felelek

telést. Az egyházatyák is emlegetik Krisztus keresztelő tevékenységét, de Tertullianusz, valamint Aranyszájú Szent János is hangsúlyozzák, hogy ez nem lehet a keresztség szentsége. Az evangélista nem tulajdonít ennek komolyabb hangsúlyt.

A 4,1-3 leírja, hogy Jézus felkerekedik és keresztelésének színhelyéről eltávozik. Ennek oka az lehet, hogy ki akar térni a farizeusok elől. A farizeusok már Jánost is leckéztették (1,24) keresztelői tevékenysége miatt. Eddig az evangélista nem beszélt ezen ellenséges szándékú emberek Jézussal szembeni ádáz magatartásáról. A farizeusok szemében szálla lehetett, hogy Jézushoz több keresztelkedő érkezett, és többen követték őt Jánoshoz viszonyítva. Ezért illesztette utólag a szövegbe a jánosi tanítvány a kitétel, hogy nem maga Jézus, hanem a tanítványai kereszteltek.

M e g h í v ó

A Bibliatársulat vezetősége nevében Társulatunk minden tagját szeretettel meghívom a Szent Jeromos Bibliatársulat 1996. évi

rendes közgyűlésére,

amelyet 1996. jún. 12-én du. 6 órától tartunk a budapesti Bibliaközpontban (Bp. VI. ker. Teréz krt. 28.1.6.). Mivel távolabb élő Tagtársaink többsége a közgyűlésre várhatóan nem tud eljönni, lehetséges, hogy a jún. 12-re meghirdetett közgyűlés nem lesz határozatképes. Ez esetben az 1996. évi rendes közgyűlés második időpontja: 1996. szept. 28-án de. 10 óra, ugyancsak a Bibliaközpontban.

Szeretettel várjuk minden kedves társulati Tagtársunkat

Budapest, 1996. Húsvét

Tarjányi Béla ügyv. elnök

Társulatunk életéből

A *budapesti Jeromos esték* keretében januárban Jelenits István piarista házfőnök a Lukács-evangélium két szakaszának példáján mutatta be, hogy az irodalmi elemzés új módszerei (pl. a narratív analízis) milyen értelmet és összefüggéseket tárhatnak fel a Szentírás »jól ismert« szövegeiben is. – Februárban Tarjányi Béla professzor, Társulatunk ügyvezető elnöke az Újszövetség teológiájáról beszélt; részletesen ismertette a bibliai teológia fogalmát, és kifejtette előnyeit Isten szavának jobb megértése, teljesebb megközelítése szempontjából.

Az iskolaév hátralevő időszakában a *Jeromos esték* témái (mindig a hónap második szerdáján este 6 órakor): április 10-én **Ihász Tamás** tart vetített képes előadást, ezúttal »Bibliai emlékek a mai Jordániában« címmel; május 8-án a szentírásközpontú Fokolare-lelkiséget ismerhetjük meg »Az Élet Igéje« c. előadásban. Június 12-én – ha a közgyűlés határozatképtelen – 18 órától testvér-baráti beszélgetésre lesz módja a megjelenteknek (pl. Társulatunk munkájáról, tapasztalatokról, tervekről stb.).

Bibliatársulatunk Győri Központjának januári összejövetelén Wolf Pál Péter atya elmélyítette a jelenlévők ismereteit a Szentírás keletkezéséről és Egyházunk életében betöltött szerepéről. – Társulatunk pécsi összejöveteleit továbbra is a Szent István téri Zárdatemplom hitantermében tartják: felnőtteknek minden hó 3. hétfőjén 18 órakor, ifjúsági bibliaóra minden hétfőn 17 órakor.

Bibliatársulatunk Váci Egyházmegyei Központja idén, február 24-én tartott immár második alkalommal »Jeromos napot«. A biblikus rendezvény a Társulat munkájának megismertetésén kívül azt a célt is szolgálta, hogy az egyházmegye területén élő tagok legalább egy évben egyszer találkozhassanak egymással. A találkozóra mintegy száz-an jöttek el; tagjainkon kívül érdeklődő lelkipásztorok és hitoktatók is. **Keszthelyi Ferenc püspök atya** ünnepélyes megnyitója után délelőtt három előadás hangzott el: **Vágvölgyi Éva** *A nyolc boldogságról*, **Tarjányi Béla** *A négy evangélista Jézus-képéről*, majd *A Szentírás közösségteremtő erejéről* beszélt. Ebéd után Keszthelyi püspök úr a résztvevőkkel együtt szentmisével adott hálát a kapott kegyelmekért, kérve az Úr további támogatását. Majd a találkozó befejezéséeként *vidám óra*

Társulatunk

keretében néhány olyan közösségi játékkal ismerkedhettek meg a vendégek, melyeket a hitoktatók saját munkájukban is felhasználhatnak. Mindannyiunk nevében hálás köszönetet kell mondanunk *a Püspök Atyának, Varga Lajos* koordinátor atyának, és elismerés illeti *Bánó Györgyi* munkatársunkat lelkiismeretes és áldozatos szervező munkájáért.

Tagságunk egy kis csoportja minden második héten [az év páros péntekein du. 5-6-ig a Bibliaközpontban] **imaórát tart**, hogy Isten áldását kiesdje munkánkhoz, és imáiba foglalja minden egyes társulati Tagunk, Jötevőnk és Olvasónk személyes problémáit, gondjait. Kérjük, a távolból is kapcsolódjanak be ebbe a közös imába. *A szentségimádások időpontja és az elmélkedések témája* 1996. áprilistól augusztusig – Április 5, Nagypéntek: Keresztút (kezdés [csak ezen a napon] fél 5); április 19: Lk 24,13-27 (Feltámadás!); május 3: Jn 14,6-14 (Fülöp és Jakab apostolok); május 17: Lk 4,31-37; május 31: Lk 4,38-41; június 14: Lk 5,1-11 (Jézus Szentséges Szíve); június 28: Lk 6,12-16 (Péter és Pál apostolok előestéje); július 12: Lk 5,12-16; július 26: Lk 1,47-55 (Szent Anna); augusztus 9: Lk 5,17-26.

A közös ima erejét Társulatunk életében kézzelfoghatóan tapasztaljuk. Az alakulás óta eltelt idő alatt óvatos reményeinket messze túlhaladva sok segítséget kaptunk, és sok mindent tehettünk a Szentírás-központú keresztény élet terjedése, fejlődése érdekében.

Az a támogató együttműködés, amely megnyilvánul Társulatunk Tagjai és füzetünk Olvasói részéről levelek, javaslatok, kritikák, kétékezi segítség, ima, tagdíj, adomány és még sok más formában, igen nagy örömmel tölt el, és ezúton is szeretném mindezt a magam és mindannyiunk nevében ismételtelen szívből megköszönni!

Tarjányi Béla

Könyvszolgálatunk újdonságai: Mózes Gy.: Bibliaórák – Östörténet; Biblia CD-ROM lemezen; Rózsa H.: Az Ószövetség keletkezése; John testvér: Zarándok Isten; Jeruzsálem – Képes útikönyv. *** *Ismét kapható:* N.Kraus: Ősi forrás 1.2 és 4.; Goppelt: Az Újszövetség teológiája. *Puskely Mária, Keresztény szerzetesség, I-II, ára kötetenként 1450 Ft.* A teljességre törekvő és a maga nemében egyedülálló mű két évezred és öt világrész szerzetesi életét mutatja be 830 szócikkben, forrás- szövegekkel, 800 képpel és részletes időrendi áttekintéssel. A 10. századtól kezdve a magyar szerzetesség viszontagságos életét is részletesen ismerteti.

**ZSEBBIBLIA – KEDVEZMÉNYES
ÁRON!**

A Szent Jeromos Bibliatársulat Szöveggondozó Bizottsága elkészítette a Káldi-féle bibliafordítás revízióját az eredeti szövegek és a Neovulgáta alapján.

Mihelyt kézhez kapjuk a kiadáshoz szükséges egyházi engedélyt, és sikerül a nyomdaköltséget is előteremtenünk, remélhetőleg még Karácsony előtt megjelenik Társulatunk kiadásában a teljes katolikus Biblia, a jelenleginél jóval kisebb méretben. Szeretnénk lényegesen kedvezőbb áron terjeszteni, de ehhez sokak támogatására lenne szükségünk!

KÖNYVAJÁNLATUNK:

- * **Ó- és Újszövetségi szentírás** (Sz.I.T.) Ára: 1.800,- Ft
- * A. Hecht, **Közös utunk a Bibliához** – a közösségi bibliaolvasás formái, módszerei (Szt. J. Bt.) Ára: 200,- Ft.
- * W. Radl, **Galata levél, STUTTGARTI KISKOMMENTÁR 9**, (Szt. J. Bt.) Ára: 230,- Ft
- * B. Mayer, **Filippi és Filemon-levél, STUTTGARTI KISKOMMENTÁR 11**, (Szt. J. Bt.) Ára: 240,- Ft
- * Otto Knoch, **1. és 2. Tesszaloniki levél, STUTTGARTI KISKOMMENTÁR 12**, (Szt. J. Bt.) Ára: 220,- Ft
- * Pollák-Kaim, **Héber-magyar szótár** (reprint), Ára: 1400,- Ft
- * Vágvölgyi Éva, **Az aranyvirág** – mesék kicsiknek és nagyoknak (Szt. J. Bt. 1992). Ára: 180,- Ft
- * **BIBLIAI OLVASÓKÖNYV »A«, »B«** [hallássérült vagy értelmi fogyatékos gyermekek számára] Ára: 158,- ill. 198,- Ft

Isten Szava

Éves hozzájárulás (postaköltséggel): 400 Ft

A fájdalom virágai

*Van pusztító fájdalom,
Mely, mint a sivatagi szél,
Kopárrá teszi a szívet.*

*De van fájdalom,
Mely lényünk mélyébe
Hullajtott magként
Kihajt, szárba szökken,
S virágba borítja a szívünket.*

*Van fájdalom, ami öl,
És van fájdalom,
Mely életet, szépséget fakaszt.*

[Havva]

örökre megmarad
